

B

Economique

**BEGRÄNSAD
EFTERSÄNDNING**

Vid definitiv flyttning återsänds
försändelsen med nya adressen på
baksidan (ej adressidan).

**NORDISKA FÖRBUNDET
FÖR KULTURLANDSKAP****Returadresser:****SVERIGE**

Hälsinglands museum, Storgatan 31,
S-824 32 HUDIKSVALL.

NORGE

G Sør-Reime, Solandsbakken 71 A,
N-4025 STAVANGER.

DANMARK

P Grau Møller, Egevej 1,
Nr. Lyndelse, DK-5792 ÅRSLEV.

Palautukset:**FINLAND**

M Karlsson, Landskapsstyrelsen,
PB 60, SF-22101 MARIEHAMN.

Stig Horsberg
Lia
Rute 1160
N-2390 BRUMUNDAL

Observera!

Årsmöte 1995

Årsmötet annonseras och presenteras utförligt inne i tidningen.

Se sidorna 23 - 26.

Kom ihåg att anmälan ska ha kommit in till Åbo landskapsmuseum
senast den 7 april.

Frågor om årsmötet besvaras av Carl-Adam Häggström. Han nås på
telefon +358-0 19 12 16 (arbete) och +358-0 59 79 39 (bostad).
Välkomna!

Studieresa till Estland

Inställt. Trots stora bemödanden har inte klart besked om arrangemanget
lämnats. Vi beklagar - men ger inte upp. Välkomna en annan gång!

Britt-Marie Hallbert i Naturen året runt

HUSK KONTINGENTEN!

**Postgirokonto till
Nordiska Förbundet
för Kulturlandskap:
Danmark,**
c/o Per Grau Møller
nr 8 96 50 80
Norge, c/o Geir Sør Reime
nr 4 51 14 32
Finland,
c/o Carl-Adam Häggström
nr 1099 421
Sverige, c/o Olof Stroh
nr 77 52 09-0

Slätterkurs "Lien och slätterängen"

Tid: 20-23 juli. Plats: Ödeshög. Kursavgift: 950:- SEK,
inklusive mat och logi.

Förläggning: Efter önskemål; tält, hölada, privatrum

Erfaren kursledning och högt kvalificerade instruktörer.
Se förra numret av LOMMEN. Välkomna!

Anmälan: Skriftligt, senast den 15 maj till Lien och slätterängen
Ewald Johansson
Ödenäs 4619 Mellomgården
S-441 95 ALINGSÅS

Medlemsavgiften

Kontrollera att ni betalat för år 1995. Har ni inte gjort det. **Gör det!**
Då slipper både ni och vår kassör onödigt besvära. Postgironummer finns
här intill. Beloppen finns angivna bl a på sid 2.

Samhall Dale, Hudiksvall

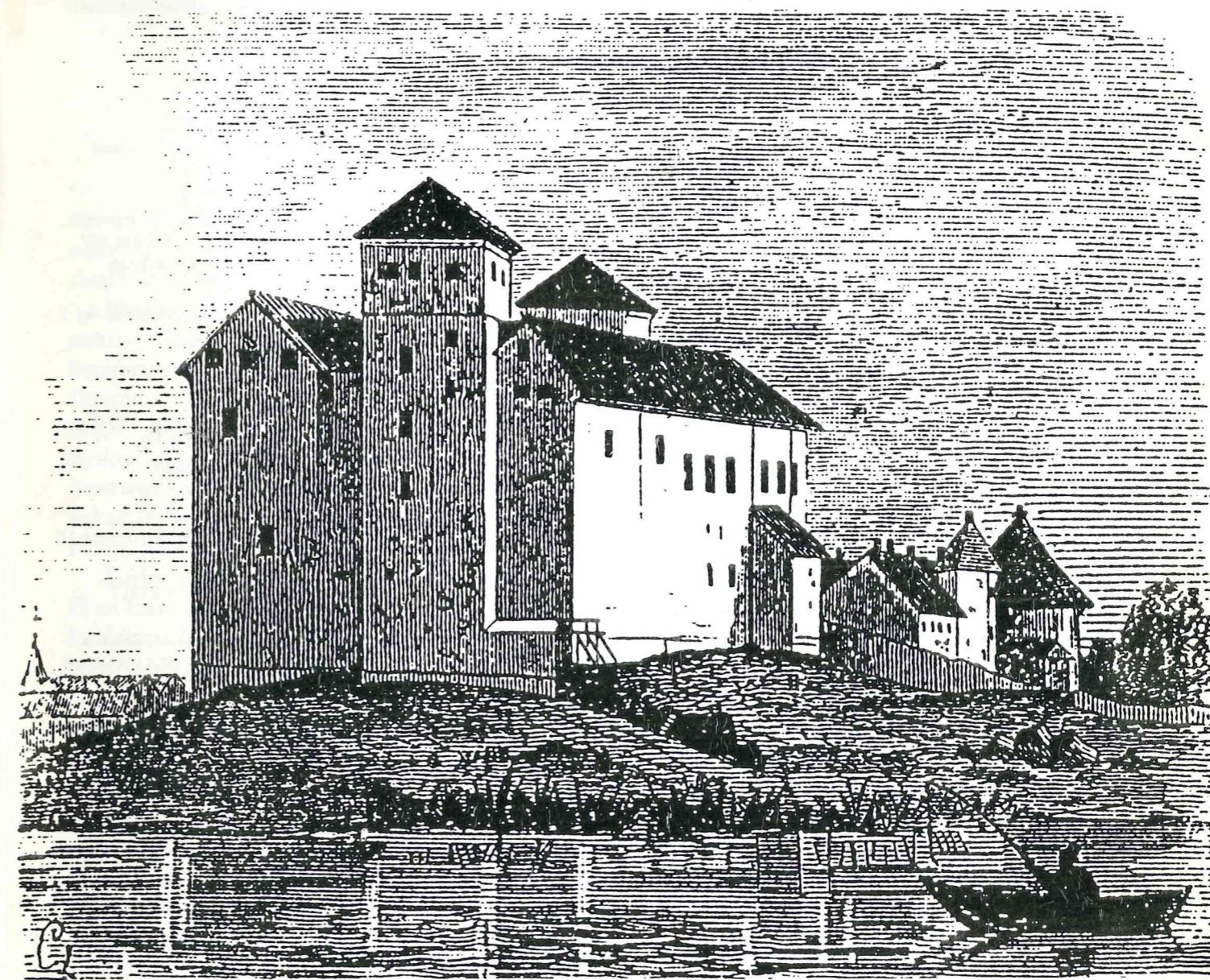
ISSN 1102-6553

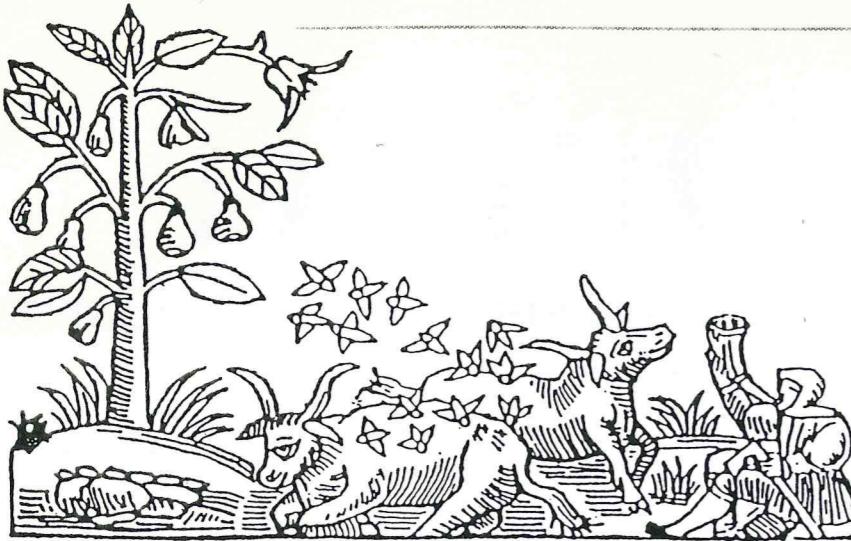
LOMMEN

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

14 * Mars 1995

Innehåll:

- * Trädgårdar i Norden * Nordiske planter * I EU kan ingen sköta en fåbod *
- * "Nu äré Fjaerd!" * På cykel med tangodæk * Ta' med på stranden * Årsmöte i Finland *
- * Poteten naturligtvis * Föreningen Sesam * Stolta land - stolta stad *
- * Litteratur om kulturlandskap * Slätterkurs * Västra Nyland och Egentliga Finland *

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

Nordiska Förbundet för Kulturlandskap vill öka intresset för de nordiska ländernas kulturlandskap, bredda kunskapen om detta och värna om värdefulla kulturlandskapsmiljöer i Norden.

Förbundet är ett samlande, förmedlade och påverkande kunskapsforum. Förbundet bildar ett kontaktnät mellan såväl enskilda som organisationer och grupper, vilka verkar för eller har intresse av kulturlandskapet och bevarandearbetet. Förbundet arrangerar bl a exkursioner, seminarier, symposier, kurser och utställningar.

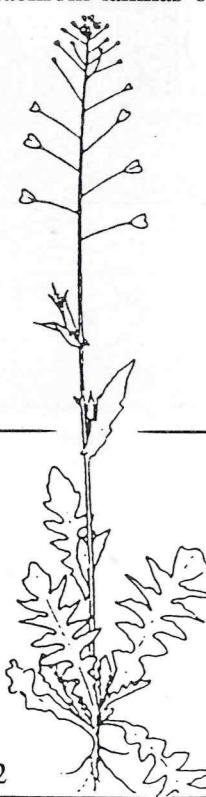
Medlemsavgiften är 125 kronor i dansk, norsk eller svensk valuta och 85 mark i finsk. Familjemedlemmar betalar 30 kronor respektive 20 mark. Isländska medlemmar betalar direkt till danskt konto och i dansk valuta.

I fullt medlemsskap ingår bl a prenumeration på medlemstidningen LOMMEN och årsskriften NORDISK BYGD. Erbjudanden om kurser och exkursioner och möjligheter till kontakter med specialister och fackfolk lämnas också.

Använd LOMMEN för att föra ut åsikter till en vidare krets, Ställ frågor och kom med önskemål på innehållet i tidningen och verksamheten i övrigt. Hjälp till att hålla förbundet vitalt.

Stöd de syften Nordiska Förbundet för Kulturlandskap arbetar för genom att vara medlem, värva medlemmar och i övrigt informera om förbundet

Gör anmälan på något av förbundets postgiron (se sid 28). Glöm inte skriva eget namn och adress. Ange dessutom gärna telefonnummer till arbete och bostad samt verksamhet och intressen.

LOMMEN, ISSN 1102-6553, är tidning för medlemmar i NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP. Förmedlas via prenumeration. Äldre tidningar säljs som lösnummer: Kr 20:-, Mk 15:- Adress: c/o Hälsinglands Museum, Storgatan 31, S-824 32 HUDIKSVALL Telefonnummer 0650-196 12 eller 0650-978 04. Bidrag till LOMMEN tas emot med glädje och tacksamhet.

Omslagsbilden visar Åbo slott. Ur Boken om vårt land.

STYRELSEN tar emot idéer och svarar på frågor om förbundet. Det går bra att kontakta vem som helst. De med ordet "kontakt" efter sina namn har dock som uppgift att hålla det nationella medlemsregistret aktuellt.

ORDFÖRANDE

Lena Bergils,
Hälsinglands museum, Storgatan 31,
S-824 32 HUDIKSVALL.
Tel a 0650-19612, 016-101368.

VICE ORDFÖRANDE

Carl-Adam Häggström, kontakt,
Tornfalksv. 2/26, SF-02620 ESBO.
Tel a 90-1912016, b 90-597939.

SEKRETERARE

Kelvin Ekeland, Storgatan 14,
S-82431 HUDIKSVALL.
Tel a 08-7991394, b 0650-97804.

KASSÖR

Per Grau Møller, kontakt, Egevej 1,
Nr. Lyndelse, DK-5792 ÅRSLEV.
Tel a 66 158600, b 65 902240.

Kurt Borella, Tornebjerggårds vej 5,
DK-3400 HILLERØD.
Tel a 42 188066, b 48 174181.

Marita Karlsson, kontakt Åland,
Landskapsstyrelsen, PB 60,
SF-22101 MARIEHAMN.
Tel a 928-25000, b 928-16887.

Mats G Nettelbladt, Småtindvegen 1B
N-8007 BODØ.
Tel a 755 31573, b 755 27317.

Geir Sør-Reime, kontakt, Solands-
bakken 71 A, N-4025 STAVANGER.
Tel a 51-516858, b 51-534802.

Olof Stroh, kontakt, Torkelsg. 10 C,
S-75329 UPPSALA.
Tel a 018-169100, b 018-126685.

Styrelsens kontakt på Island är
Birgitta Spur, Sigurjón Olafsson
Museum, Laugarnestanga 70,
IS-105 REYKJAVIK. Tel 553 2906.

Ur LOMMEN Europeiska naturvårdsåret 1995

Genom att bruka marken och hålla djur på bete har bonden genom generationers arbete format sitt kulturlandskap. Idag ökar intresset för det traditionsrika odlingslandskapet. En orsak är att vi fått ny

kunskap om rikedomen i dessa marker och hoten mot dem.

Bevarandet av odlingens värden kräver insatser från hela samhället. Europarådet har tagit fasta på detta och proklamerat 1995 som ett Europeiskt naturvårdsår. Syftet är att väcka förståelse och skapa opinion för bevarandearbete.

Många länder vinklar sina kampanjer mot naturvärdena i odlingslandskapet. De värden bonden skapat genom sitt bruk av naturen. I Danmark och Sverige är temat enbart kulturlandskapet. Norge riktar sig också mot rekreation och biologisk mångfald i allmänhet. Finland trycker även det på biologisk mångfald, men fokuserar också en speciell del av kulturlandskapet; grönområden, parker och trädgårdar.

Förbundet sluter upp bakom kampanjen. För att få en historisk förankring tar vi en titt på Bellmans landskap. I är är det 200 år sedan skalden dog. Helt földriktigt ägnas också årets möte i västra Nyland och Egentliga Finland åt parker och trädgårdar. Den som hört arrangörerna planera för vårt möte förstår att landskapet här kommer att bjuda oss på något alldelens särskilt.

Den som vill göra en insats för att att bredda den domesticerade florans mångfald och samtidigt få ett verkligt matnyttigt utbyte ska ta fasta på odlarföreningen Sesams frikostiga erbjudande. Tjugo virusfria, gamla väl beprövade potatisorter förmedlas till förbundets medlemmar.

I en broschyr som en rad tunga institutioner i Sverige gett ut med anledning av naturvårdsåret skriver Statens Jordbruksverk, ansvarig myndighet för miljöfrågor inom jordbrukssektorn:

Verket genomför ett informationsprojekt om biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Genom att informera och hygga upp kunskap hos jordbrukare och markägare ska den biologiska mångfalden och den genetiska variationen bevaras och förstärkas.

Att belysa betydelsen av olika miljöer eller biotoper för flora och fauna samt den skötsel dessa är beroende av, är en viktig del i informationsarbetet. Rätt skötsel av t ex naturbetesmarker ger både bättre produktion och bättre natur- och kulturmiljövård.

Det finns en skribent i det här numret, som med säkerhet anser att Jordbruksverket borde rikta sin informationskampanj åt ett annat och mer närliggande håll i första hand. Artikeln heter: I EU kan ingen sköta en fåbod.

Apropå EU så bör kanske påpekas att EU och Europarådet är två helt olika institutioner.

Hildegard Mellerup har ett helt annat budskap än Sune Pettersson. Hildegard kallar sig tångkonstnär. I sitt konstnärliga arbete använder hon alger, som hon samlar på de danska stränderna. Hon håller också kurser där hon lär ut hur hon arbetar. Det har hon hållit på med i snart tio år. Några utställningar har det också blivit.

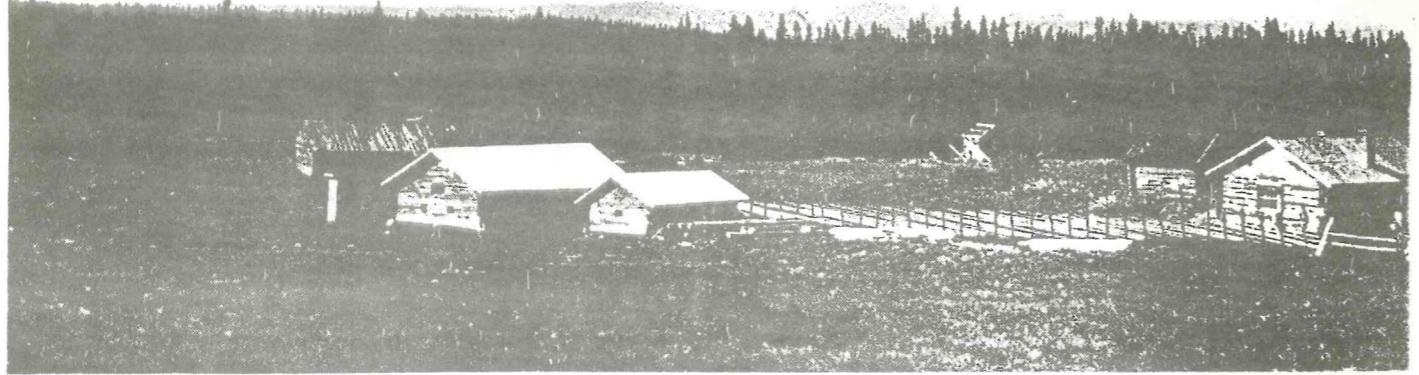
Boken "Tangbilleder" gav Hildegard ut 1993. Det är en idébok som ska stimulera till en trevlig hobby och öppna ögonen för annars förbisedda värden hos havet. Hildegards konstnärliga intresse har väckt hennes intresse för tångens kulturhistoria och det kulturlandskap som finns under havets yta.

Vill någon ta kontakt med Hildegard är adressen Vandtårnsvej 1, lejh. 24, DK-3460 BIRKERØD Tlf: 42 81 48 02

Sune Pettersson

I EU kan ingen sköta en fäbod

Långbodarna eller Långbuan, ligger i Ovikensfjället, 665 meter över havet och tre mil från hembyarna Ede, Häggen och Namn. Fäboden ligger mitt på den stora, öppna och numera betade slättvallen.

Det förvärnar mig hur tidningen LAND kan skriva och berömma ordöranden i Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) Bo Dockered och även den professionella debattören Marit Paulsen. Dockered uttalar sig om hur han lagt ner hela sin själ i arbetet för ett ja till EU, när mer än hälften av Sveriges bönder var emot EU.

När vi ser effekterna av medlemskapet ser fler och fler att ett nej till EU-medlemskap har varit att föredra.

Det är många här i Gästrikland och Hälsingland och även i övriga Norrland som lämnat LRF i protest mot

Dockereds agerande i EU-frågan. Själv överväger jag också att lämna LRF.

Vi kan bara ta det här med mjölkkvoterna.

Många har fått så liten mjölk kvot att de inte kan lämna sin mjölk på grund av att mejerierna inte hämtar mjölken om mjölkleveransen från jordbrukskaren blir för liten.

På min gård har funnits 18 mjölkkor.

Sex av dessa har varit på fäbod, bl a som turistattraktion, där turister har haft möjlighet att uppleva hur fäbodliv fungerat allt sedan urminnes tider till fram i våra dagar då det mest fungerar som åskådningsobjekt.

Där kan turister se hur man tillverkar smör, ost och messmör och de kan även köpa dessa produkter på fäboden. Turister från hela världen har besökt min fäbod.

Vissa år är det så många som 10 000 besökare, så
inte saknas intresse för verksamheten.

Geten i Postens Sverigebild
Foto: Clarence Newton

"Kommen tu bjäll-jö'n"

Sune Petterson från Flaggbäcken i Ockelbo i gränsbygden mellan Gästrikland och Hälsingland har varit bonde i trettio år och upplevt en hel del. Han har sett klyftan öka mellan tjänstemännen i Jordbruksverket och den praktiske jordbrukaren. Han ser sina farhågor om EU besannas. Man har tappat kontakten med sitt ursprung - är utom hörhåll för klangen av koskällorna, "kommen tu bjäll-jö'n", som jämten säger.

Med sin artikel vill Sune öppna ögon och skapa debatt. Han är stark, men också besviken och bitter. Han känner många fäbodbrukare och andra småbrukare och vet att problemen inte bara är hans egna.

Han tycker att LRF är en konstig förening. Den har så många stolar och även huvuden. Den ena munnen talar inte likt den andra. LRF har en avdelning för turism och LRF har ett kulturråd. De talar väl om fåbokkulturen och om hur viktigt det är att bevara den. När näringspolitikerna handlar är det något annat. Sune berättar om de ekonomiska intressen riksorganisationen för Sveriges lantbrukare har i utländska företag.

Fäboden som Sune driver heter Gåsvallen. Han har successivt byggt upp verksamheten där. Mer än en halv miljon har han satsat. Husen har rustats ett efter ett. Nu finns där tio timmerhus i bra skick. När han började var det bara två som gick att använda. Han har 18 fjällkor på gården. Hans tilldelade mjölk kvot motsvarar vad 12 djur avkastar. Ett par år förde han djuren morgon och kväll mellan vallen och gården. "Men det gick åt så mycket tid", säger Sune.

Trots att kommunens hälsovårdande tillsynspersonal godkänt Gåsvallens hygieniska standard för livsmedels-tillverkning vågar Sune inte kärna smör där i sommar. Han är rädd för jordbruksverket. Det är en balansgång på mjölk kvoten. Han måste leverera en viss mängd till mejeriet. Producerar han smör på vallen, så han över-skriden produktionskvoten blir det böter. De är så höga att de överstiger vad mjölken ger.

Det sägs så vackert att näringarna, näringarnas organisationer och näringarnas sektorsmyndigheter ska ta ett ansvar för bevarande av natur- och kulturvärden. Sune har själv satsat åtskilliga hundra tusen kronor och nästan all sin tid på att bevara och förädla sitt arv. Vad gör LRF? Vad gör Jordbruksverket?

Skogsvårdsstyrelsen har satsat 14 000 kronor på en snedgärdesgård. Det är det enda samhällsstöd Sune fått!

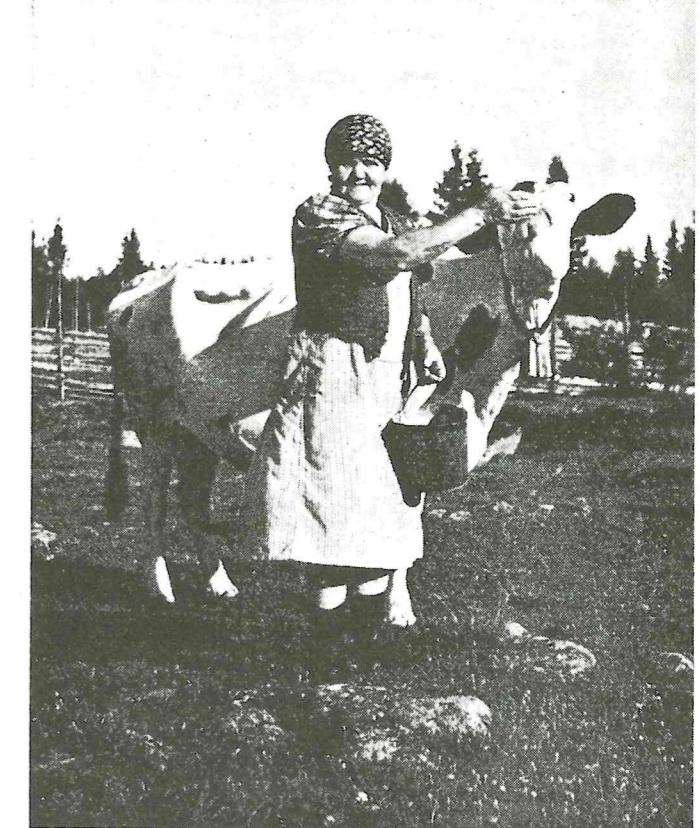
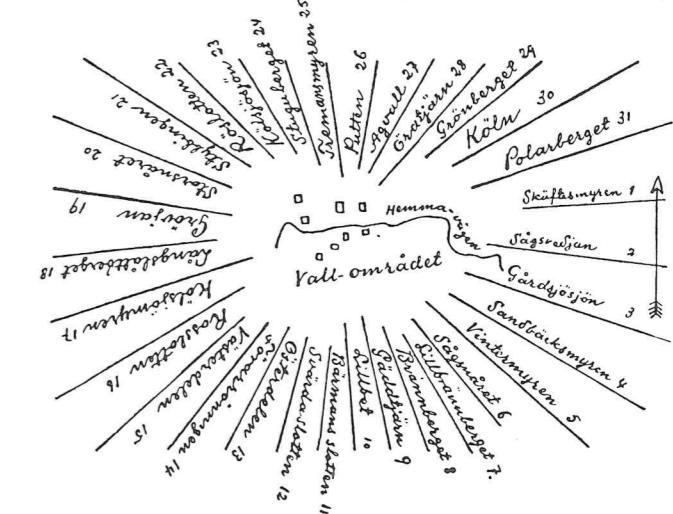

Foto: LL Lundh, kring 1930.

Skällkon får "sletje" av skojestintan Erskjens-Kare på Gammelvallen i Färila socken. Hälsingland.

*"Blackiranna, Stjernrosa, Långskånka, följ me'!
Om jô gir ni ur sletjetaska nog följe ni me'.
Högt, högt oppå Skompås'n, der växer de'
killingbet, der ha vi våre gässle å i môra fâr vi dit"*

Varje dag hade sin bestämda gässle eller vilbacke. LL Lund har upptecknat följande Gässelordning för Vikarskogen i Färila.

"Nu äré fjaerd!"

För många är kunskapen mycket ytlig om fäbodbruk och den betydelse fäbodarna har haft för jordbruken. Skall man kunna bedöma värdet och behovet av insatser för att bevara fäbokulturen levande behöver kunskapen fördjupas. Här är inte platsen där sådana brister ska repareras. Det ska också understrykas att kunskapen är långt ifrån fullständig. En summarisk karakteristik och beskrivning av vad det handlar om kan emellertid lämnas.

Skog är inte bara skog

"Skog" var länge mera ett ord för betesmark än för virkesförråd. Fälader, ryar och fäbodskogar är exempel på samlingsbegrepp för några av betesskogarnas myller av miljöer. Vissa traditionella djurraser, växtsorter, bruksmetoder och markslag har i det närmaste försunnit och andra har med tiden blivit ovanliga. För sin fortsatta existens är också en mycket stor del av det svenska odlingslandskapsarter och naturtyper, även i vad som idag litet vårdslöst förs samman i begreppet "skog", beroende av fortsatt traditionell hävd.

I det norrländska jordbruket har boskapsskötseln alltid varit viktig. Den förutsatte utnyttjande av stora arealer, vilket innebar skogsbyte och i större delen av landsdelen också fäbodbruk. Ursprunget till detta är höjt i dunkel men på 1600-talet fick fäbodbruket ett uppsving. Det blomstrade på 1700-talet och hade sin största omfattning på 1800-talet. Lite förenklat kan fäbodbruk beskrivas som en form av boskapsskötsel där djuren sommartid förs till betesmarker som är skilda från den egentliga jordbruksbygden.

Inägor i utskogen

Förr gjorde läget i den väglösa utskogen det nödvändigt att i en fäbod förädla mjölken till hållbara produkter. Gödseln var också värdefull och antingen kom den till nyttå på särskilda odlingar vid fäboden eller också forslades den till hembyn på vinterföre. Det finns likheter mellan skötseln av fodemarkerna hemma vid och de på fäbodskogen. I båda fallen kan exempelvis produktionen av bete och hö och artsammansättningen i detta bestå bara med människans bistånd. Ofta bildade gårdar och byar vallag.

Fäbodplatserna valdes med omsorg. En källa eller en vallbäck hörde alltid dit. Där läget var lämpligt och fuktighet och näringstillstånd gav förutsättningar för god produktion hjälptes vilda foderväxter fram genom att träd och buskarrensades bort. Markens godhet

bedömdes efter örtflorans utseende. Många vallar lades nära sydväxtberg eller andra sluttningar som påverkades av högt grundvatten och vattenlösta mineral. Efter röjning och en tids bete kunde många växtsamhällen mötas här och bilda en varierad mosaik. Särskilt örtrika platser, som också kunde hysa sydliga träd som ask, alm, lind och hassel - alla med begärligt lövfoder - gav fäboden ett slags betesgaranti. Den till synes onaturliga frodigheten kunde ge platserna namn som Trollträdgården, Gotland eller Lustgården.

Fjällbeten, särskilt inom silurområdena, betraktades som synnerligen goda beten. Fjällfäbodar är en variant av de vanligare skogsfäbodarna. Inom vissa områden skapades sofistikerade system av hemfäbodar (bodland), långfäbodar och fjällfäbodar.

Bränning beredde beten

Hyggen, brandfält och svedjeland var andra bra beten för fäbodens djur. Kolbottnar, platser för kolmilar, fick en speciell näringstillgång, som tillsammans med de där speciella ljusförhållandena gav goda betesmöjligheter. Mosslaggar, bäckdalar och sjö stränder hade i allmänhet också utmärkt bete. För att komma åt dyfräken, som var särskilt begärlig, kunde korna ofta gå ut i vattnet ända till halsen. Den slutna skogen gav knappast något nötbete. Här var det bara kosoppen - sensommarsvampen - som kunde locka kreaturen att lämna de stigar som ledde till gässlorna, som de dagliga, väl utvalda betesplatserna kallades i en del bygder.

Till bondeårets sysslor hörde att på vårvärna förbättra gräsväxten på gässlorna genom särskild betesbränning och annat betesunderhåll, så kallat betesrensning. Flera insekter som är bundna till brända ytor och stark solinstrålning gynnades av detta, alldelens som brandnäva, svedjenäva och andra växter vars frön kräver hög värme för att kunna gro.

Skogsbetet skapade lantraser

Till fäbodar hör härdiga lantraser väl anpassade till miljön. Korna var de viktigaste djuren. Tillsammans med dem gick hästar, får och getter på bete i skogen. De kompletterar varandra när det gäller foderval. Getter och får kan ge sig på vanliga bärris, ljung och kräkris. Får lockas särskilt av ungt blåbärsris. Getter, som också gärna betar av tall och gran, uppskattades för att de både öppnade och höll betesytor öppna åt de andra djuren. Kor och hästar, som normalt är kräsnare, kan ta efter får och getter när det gäller betesval och på så sätt utnyttja betena bättre.

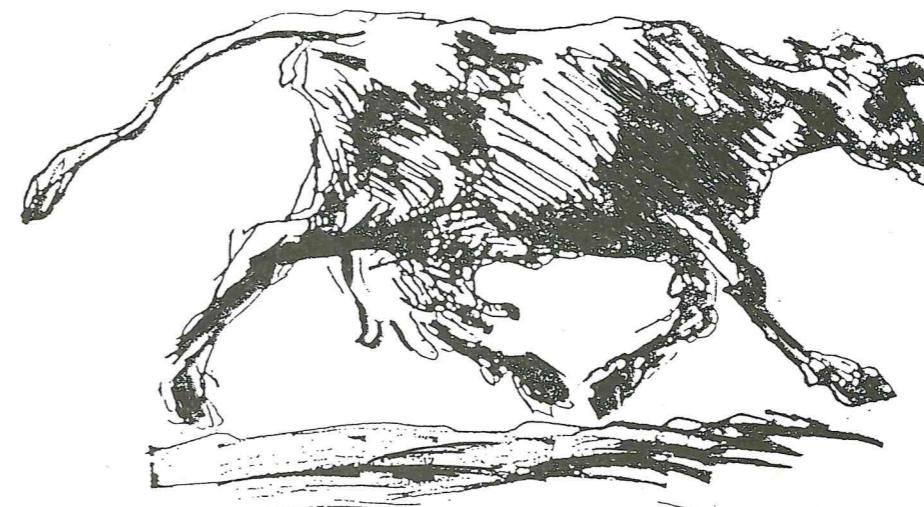
De flesta örter och gräs betas av något djurslag, men smörblommor, baldersbrå och renfana hör till sådana som ratas. Förvuxet gräs med halmartade strån fick länge stå obetad. Ett allmänt namn på detta var "bunk". Vi hittar det i ormbunkar och bunkestarr. Motsatsen var "tov" -smakliga stånd av ven- och svingelarter, kruståtel och ängsgröe. Kovall, vårfryle och mjölke betades också gärna innan de var förvuxna. Fjällkor och får har en förvånansvärd förmåga att beta tov utan att trampa ner någon bunk. Detta gör att en gässa kan se helt obetad ut fastän där knappast finns något värt att äta.

Brudborste, prästkrage, gökärt och ängsviol

Ju närmare man kommer en vall i god hävd, desto tydligare blir betesprägeln. Mellan tuktade barrträd ligger bartrampade ytor i matorr av tät grässvål. Här har djuren sina "standplatser". Längs fästingarna och i skogsåren domineras stagg ("hära"). Bara några meter in på vallen och själva tunen ökar förekomsten av arter. Markanvändningen varierar. Här har djuren uppehållsplatser och här finns slättermarker med sval- eller lindbruk. Särskilt anlagda åkrar för odling av vallfoder kan också förekomma.

Beroende på variationer i markens småformer, dränering och gödselpåverkan domineras än den ena än den andra arten. Det är torrmarksarterna sidan vid sidan med fuktighetsälskande. Kattfot kan vara granne med smörboll. Här finns hed, äng, kärr och ruderatmark på en gång. Stagg, brunört och harstarr är obligatoriska och återfinns åtminstone på något ställe. Andra karakteristiska arter är ängsfryle, låsbräken, ögontröst, ängsviol, gökärt, maskros, daggkäpor, prästkrage, midsommarkrismarblomster, brudborste, hundkäx och tuvtåtel.

Vid stugknuten, gödselstacken och dasset står ruggar av nässlor och våtarv ligger i matorr. Gårdskräppa skjuter upp här och där. I stenrösen och på gamla husgrunder trivs smultron, gräfibbla, ängsnejlika, gråbinka och kanske gul fetknopp.

Ett myller av djur

Några knotiga och väl tuktade sälgar, björkar eller andra lövtäktsträd hörde till vallen. Både buskmus och gråspett uppskattade dem. Ett skogsduvepar kunde ha bostad i något hackspethål.

En rönn brukade också finnas. Trädet hade många magiska egenskaper och bland annat ansågs det fruktbarhetsbefrämjande. Krusbär och vinbär fanns ofta tillsammans med åbrodd och salvia i en liten täppa. Mellan stugorna på vallen var det dock fri sikt. Där fladdrade de blomrika markernas fjärilar och andra pollineringar.

Vesslor höll till i husgrunderna. Kattugglor och slagugglor hade utsiktsposter på taken till de många husen - varje funktion hade sitt hus. Ett vördat inslag i djurlivet på fäbodvallen var tomten eller gammelsnoken, som gavs bra yngelplatser i gödselstacken. På de omålade husens exponerade timmerstockar växte larver som annars bara återfanns i avlägsna örörda trädbeväxningar.

Öppen, levande skog

Det var många åtgärder som bidrog till att det med tiden blev ett öppet och intensivt utnyttjat landskap runt fäbodarna. Man tog natt- och stödfoder nära vallen. Utom färskt gräs och löv till djuren togs, främst till fåren, även bark från sälge, rönn och tall och dessutom granris till getterna. Lavar samlades också till foder och mossas togs till strö.

Det gick åt ansenliga mängder brännved och en hel del virke till hus och hägnader. Myrar spångades med långa spänger. Salpetersjudning förekom på en del fäbodar. Mark röjdes och dränerades på många ställen för att skapa åker och ordnad gräsvall.

Vid "Gammel-Larsmäss" var det dags för hembuföring. Då tog "Skoje-Kare" och hennes följe av småfolk och djur över verksamheten på vallarna.

Kelvin Ekeland

- Nu äré fjaerd, ti radde tekstan mine!
(Nu är det bråttom att rädda mitt skogsbyte)

Ulrika Krynick har vid universitetet i Umeå gjort ett examensarbete om Oviksfjällens fäbodlandskap i Jämtland. Arbetet ingår i biologisk grundutbildning och redovisas i Rapport 1991:5. Kossan till vänster pryder omslaget.

Hildegard Mellerup

På cykel med tangodæk - anvendelse af tang og alger

BÆNDELTANG

Når man taler om anvendelse af tang, må man ikke alene tænke på arter men også på tidsperioder.

Arter, fordi vi danskere kalder alt for tang, uanset om det er blomsterplanten ålegræs eller makroalger - de store alger. Måske lidt forvirrende, da vi gav ålegræsset navnet bændeltang.

Tyskerne f eks regner ikke ålegræs for tang. Tang er for dem kun de store algarter.

Enger under vand

Bændeltang er et materiale som har været brugt i Danmark til mangt og meget. Med vores lange kyststrækninger har vi i perioder haft det i overflod. Store engarealer har leveret en gratis Gudsgave. De store efterårsstorme bragte årligt kæmpemæssige mænder op på vores kyster. Bølgerne rev dem løs og bragte dem i land. Det gik godt i mange århundreder lige op til vårt århundrede. I 30erne - nogle siger 40erne - skete der imidlertid en ændring eller skal vi kalde det en katastrofe? Der udbrød en tangsygdom, tangpest, af nogle kaldt "brådsyge". Bændeltangen forsvandt. Man mener, at sygdommen kom langs kysten fra Holland og spredte sig til alle danske strande.

Orgie ad idéer

Før den tid havde man i Danmark fostret et sandt orgie ad idéer til anvendelse af bændeltangen. I flere århundreder blev det brugt til sikring af vores kyststrækninger. Man byggede diger af det for at holde højvande og oversømmelser væk fra marker og bebyggelser.

Man brugte den imod sandflugt. Til forbedring af jorden blev den brugt. Blandet med dyremøg var det en god gødning i den magre jord. Til isolering var bændeltang et velegnet materiale. Man lagde den på roe- og kartoffelkuler, i husmure og under tagrygge. Til afdækning af fritliggende vandledninger og til lydisolering i forlystelsestablissementer (National Scala i København) blev den brugt langt op i vort århundrede. Og lad os ikke glemme tangtagene på Læsø. Til brændsel, presset som briketter og sågar til cigaretter blev den anvendt i krisetider.

Musefrie madrasser

Fra begyndelsen af 1800-tallet har vi allerede en beretning om anvendelsen af bændeltang til madrasser. De første der "afprøvede" afløseren for halm- og krøluldsindrasser var de syge og soldater på Københavns hospitaler og kaserner. Denne "industri" udviklede sig mere og mere og omkring 1900 var der stadig god gang i fabrikationen. Tangmadrasserne havde mange fordele frem for halm- og krøluldsstopning. Bændeltang er nemlig ikke særlig brandfarligt og suger ikke fugtighed. Musene kunne ikke lide bændeltang og materialet var gratis. Da Danmark og Tyskland havde sin udvandingstid, hvor tusinde og efter tusinde emigrerede til Amerika, havde bændeltangen og madrasfabrikantene deres kronede dage. Tangmadrasfabrikker både som familiefirma og i større stil opstod mange steder i Danmark. Rederierna var storaftagere i de år. Man brugte nemlig kun madrasserne til én tur, København-Amerika. Derefter blev de enten brændt eller, hvad der var meget nemmere, kastet over bord.

Danmark eksporterede også både bændeltang og færdige madrasser til bl.a Tyskland. De tyske madrasfabrikker - som også fandtes og som ligeledes anvendte havets gaver - kunne ikke følge trop, da Tyskland havde behov for madrasser til sine emigranter når det var aktuelt og under 1. verdenskrig til sine soldater ved fronten.

Mange flere muligheder

I dårlige tider, hvor høsten havde slæt fejl, brugte man endda bændeltangen som dyrefoder og som erstatning for halm til strøelse i staldene.

Planten havde et stort saltindhold. Allerede i 1500-tallet var man klar over dette. Salt var dengang en dyr og kostbar vase. Så man gik selv i gang her i landet med at udvinde det. Man brændte bændeltangen, den udvundne aske blev blandet med vand og denne lud blev så nedkogt til der udskilte sig saltkristaller. Men desværre gik det ud over den danske skovbestand. Og mange steder måtte man stoppe dette foretagende. Især på de små øer, hvor skovene forsvandt mere og mere.

Udvaskning af madrastang 1812.

Arkæologerne har nu opdaget, at man allerede i bronzealderen brugte bændeltang. Man har nemlig i gravene fundet stenkister og lerkar, som var omgivet af et tyk lag bændeltang.

Hårt, koldt og vådt

Men bændeltangtider var som nævnt næsten forbi i 1930-40erne. Ældre mennesker kan dog endnu fortælle om den hårde tid, når oktober-november stormene kom og tangen skulle i hus. Det skulle nemlig gå hurtig, fordi hvad den ene bølge bragte, kunne den næste tage med sig retur. Det var tit et hårdt, koldt og vådt arbejde, som også ofte måtte foregå om natten. Den våde tang skulle læsset på hestevogne og køres igennem sandet op til stald, merker eller førrepladser.

En lille minde herom kan man se i Hornbæk i Nordsjælland. Der har man endnu: 1. Tangvej, 2. Tangvej osv indtil 11. Tangvej. Nogle malere har fastholdt tangbjergning på deres lærreder, f eks Carl Locher og Christian Bertelsen. Tangmadrasser kan ses på museer. Og nogle gamle mennesker regner andda sig selv som "tangprodukter", som en dame sagde til mig: "Mine forældre havde tangmadrasser, da jeg blev født". Selv om det til tider var en nødforanstaltung med tangmadrasser, opfattedes de af andre som fremskridt og velvære, iflg ham, som sagde: "Den som aldrig har sovet på en tangmadrass ved ikke, hvad en god nats søvn er".

Ligesom tang-cigarrygning, var det, at køre på cykel med "tangodæk" (dækkene stoppet med bændeltang) med vores øjne en morsom ting, men sikkert ikke for dem, som brugte det under 2. verdenskrig.

ALGER/MAKROTANG

Det er interessant, at man kun ved vores danske og de nordtyske farvande taler om bændeltang og deres anvendelse. Kommer man til Norge, England, Irland, Færøerne, Grønland og Island er det den rigtige tang - de store alger - man bjerger, fisker og anvender og har gjort det i mange århundreder. Men vi danskere havde dog efter brådsygens udbrud fået øjnene op for "nye" ting. I hvert fald nogen.

Ole Opfinder

Der fandtes en "Ole Opfinder", en kemiingeniør, som vidste, at algerne indeholdt nogle stoffer som havde den evne, at få ting til at gelere, når dette "algestof" blev tilsat. Han grundlagde i 1938 et firma, som udvandt disse stoffer af 2 forskellige slags alger. Det var:

Carrageenan. udvundet af Carrageentang = Irlands mos (*Chondrus crispus*) og

Agar-Agar udvundet af Gaffeltang (*Furcellaria fastigiata*).

Han fiskede og bjergede disse to algarter i Danmark, nemlig i Sejersøbugten, ved Odden Nordstrand og Østersøen omkring Nysted. Men år for år med en tilbagegang af høsten. Han så sig derfor nødsaget til at supplere sit råmateriale ved køb i udlandet, bl.a i Chile, Canada, Portugal, Afrika og Østen. Men i 1960-erne kom et opsving i den danske høst. Det var på Sjællands Odde Nordstrand, og man talte ligefrem om et tangeventyr. I 6-7 år varede det, hvor bønderne på Sjællands Odde kunne skabe sig en god ekstra indtægt. De indgik en aftale med kommunen og strandarealernes ejere om at holde stranden ren.

Kogning af saltlæge i 1500-tallet.

Dvs at de i efterårs- og vintermåneder skulle rydde al opskyldte tang væk, det være sig meget eller lidt. Det var det samme hårde arbejde som i bændeltangtiden. I kulde, mørke og blæst skaffede man Gaffel- og Carrageentang væk fra stranden hvor den ofte lå i høje diger. Men for at lette arbejdet anskaffede man sig efterhånden gravkører, gummigeder, lastbiler m m og høsten blev ikke som fordums kørt i stalde og på markerne men til Ole Opfinders tangforarbejdene firma Litex's førrestation, som var aftager af dette opskyldede naturmateriale.

Men alt har en ende, også eventyret med alger/tang. Havet leverede praktisk talt ikke mere.

TANGENS HEMMELIGHED

Ser man det hvide pulver, som er selve hemmeligheden, udtrukket af algerne, en tørret og finmalet substans, skulle man ikke tro, at det kunne bruges til så mange og så vidt forskellige formål.

I fødevare-, medicinal-, kosmetik- og tekstilindustrien kan det anvendes. Det er et geleringsmiddel, en fødevarestabilisator, et fyldmiddel og et "slankemiddel", da det bl a er et erstatningsmiddel for fedt, smør m m. Det anvendes i/til:

Budding	Bindemiddel i hvidtekalk
Desserter	Dyrking af bakterier
Gelé	Katte- og hundmat
Kakaomælk	Lim
Kødpålæg	Lægemidler
Margarine	Maling
Marmelade	Overtræk af piller
Mayonnaise	Stabilisering af piller
Salatdressing	Tandpasta
Slik	Tandproteseaaftrykmasse
Spiseis m m.	Tangmel
	Tøj-appretur m m.

Tidsinstilling af granater

Alt det beskrevne vedrører kun danske forhold. I andre lande har man også benyttet de større tangarter på anden måde: Fingertangens stilke brugte man f eks til knivskafter og til udvidelse af sårkanaler og øregange. Ja endda til tidsinstilling af granater kunne stilkenes opsvumningsevne udnyttes.

Vender vi blikket nordpå til f eks Norge, kan vi oppleve en stor og gennemindustrialiseret tangindustri. I de norske farvande har man en meget større bestand af store algearter end vi har her i Danmark. F eks Fingertang, Sukkertang, Palmetang og Buletang.

Tangskibe høster vitaminer

Man fisker og høster med store maskiner på specielle skibe og man har store virksomheder, som forarbejder denne tang. Tangmel er et af de store produkter man fremstiller. Det bruges som tilsætningsfoder, en slags vitaminer til dyr. Men allerede fra 1591 har man optegnelser, der viser at man brugte tang til dyrefoder, men det var dengang kløvertang man brugte hertil. Og man regner med, at man har praktiseret dette meget tidligere end optegnelserne viser.

Buletang blev brugt til grønfärvning. Og fra 1772 ved man, at algerne blev brugt til gødning og strøelse i staldene. Man havde også gamle traditioner med at spise tang - måske af nød. Men algerne, ved man, indeholder store mængder, også for den menneskelige krop, viktige stoffer, så som kulhydrater, mineraler og vitaminer, både C og B₁ i store koncentrationer. Eksempelvis C vitaminer som i citroner og B₁ vitaminer som i frugt og grønsager.

Renser for radioaktivitet

Her kan vi også nu om stunder lære meget af folkene i Fjernøsten. I de lande, som bl a er leverandører til tang/alger til danske tangforarbejdende virksomheder, har man jo kendt og anvendt tang i mange hundrede år. Tænk på Japan, som også levererer en del tørret tang til Vesten som menneskeføde og i form af kosttilskud. Der har tang været kendt allerede i det 8. århundrede, hvor det japanske hof modtog ydelser fra undersåtterne i form af tang. Og ved det koreanske hof blev tang brugt som helbredelsesmiddel så tidligt som for 2 000 år siden.

I vores nye moderne tider har man endda oppdaget, at tang kan rense kroppen for radioaktivitet og tungmetalgifte. Lad os håbe, der ikke bliver brug for det.

Tang er en lækkerbisen

Med den overbefolkning og fødevaremangel, der i dag er i mange dele af verden, ville man sikkert kunne redde mange menneskeliv, hvis man virkelig fik åbnet øjnene for de uhyre ressourcer af fødevarer, der findes i havene. Og hvorfor ikke gøre som Islændinge, bruge Søl (Palmaria palmata) som grønsag, både i frisk og tørret stand, ja ligefrem som slik. Spisning af Søl er en meget gammel tradition på Island, og som allerede er nævnt i Egils- og Sturlungs sagaer. Eller som i Irland og Wales: at spise Carrageen-budding og Laver-bread, som er lækkerbisen der den dag i dag.

Ta' med på stranden

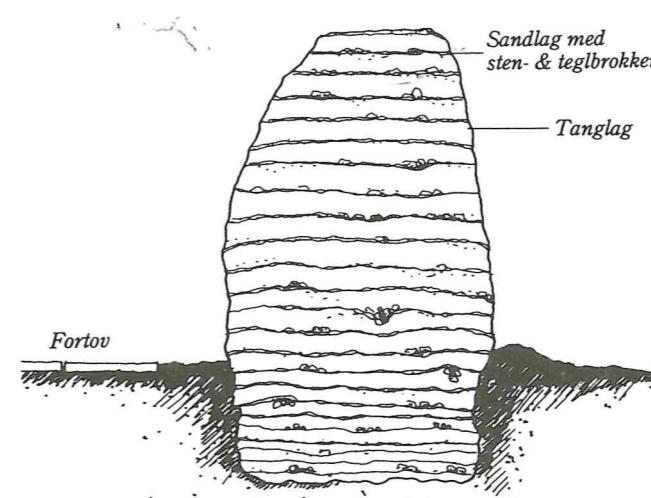
Hildegard Mellerups artikel om tång väcker också ett allmänt intresse för vad man kan finna på stränder. Vi väljer att titta på en dansk strand - Østfalsters kustvallar. Till hjälp tar vi ett häfte som Landskapskontoret vid Storströms Amtskommun gav ut för några år sedan. Vi återger en del av innehållet med hjälp av citat, såväl av text som bilder.

Stormflod og dige

Lolland og Falster blev 13 november 1872 ramt af en voldsom stormflod. Havet gennembrød de gamle svage diger og skyllede ind over det meste af Sydfalster. Da stormfloden var på sit højeste, stod vandet 3,5 meter over daglig vande.

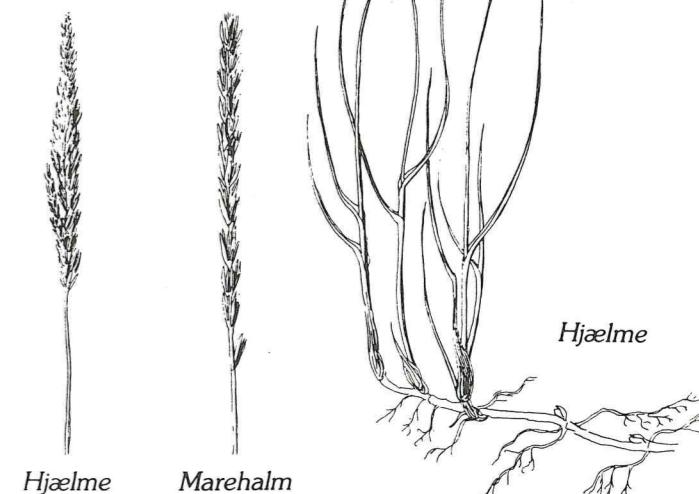
Denne uhyggelige novemberdag druknede 52 mennesker her på Falster. Mange gårde og huse blev ødelagt, og mængder af dyr druknede i staldene.

Efter stormfloden vedtog Rigsdagen en lov om statsstøtte til digebyggeri, og de følgende år opførte en arbejdsstyrke på op til 300 mand det 18 kilometer lange dige langs Falsters østkyst.

Tværsnit af tangdige.

Diget blev lagt hen over den eksisterende klitrække og blev - i mangel af bedre - bygget af klitsand. Derfor er det falsterske dige meget bredt og delvis sammenbygget med klitterne. For at binde sandet, blev diget beplantet med Marehalm og Hjælme og gødet med tang. Man ønskede hurtigt muligt en sammenhængende vegetation for at gøre diget så stærkt som muligt.

Kæmpeplanter

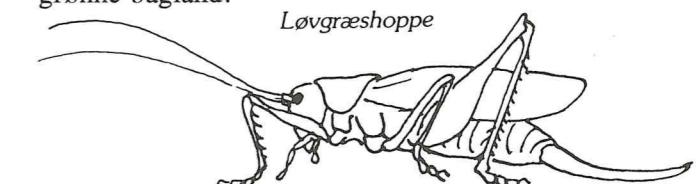
Marehalm og Hjælme vokser helt ude i den hvide klit, hvor det hvide sand endnu ikke er dekket af urter og græsser. På steder, hvor havet har gnaget i klittens yderste kant, kan du se, hvordan deres rødder gennemværer sandet. Hvis ikke disse planter var her, ville sandet blæse ind over sommerhusene.

Marehalm er en høj, kraftig græsart med brede, blålige blade. Den blå farve skyldes et vokslag, der beskytter planten mod udtørring. Marehalmens blomster sidder i et stift aks. Hjælmen har en dusk, der er blødere at føle på.

Hjælme kendes desuden på, at den har "rulleblade". I tørt vejr beskytter planten sig ved at rulle bladene sammen. I fugtigt vejr ruller bladene sig atter ud. Hvis du fugter et sammenrullet blad, vil du se, hvordan det - langsomt - folder sig ud.

Planten stimuleres til vekst, når sandet fyger over spidserne af de friske skud. Bliver den begravet, vil de nye skud vokse op gennem sandet. Det, der stikker op af sandet, er blot de nyeste skud på en kæmpeplante.

Ser du nøjere efter, er der to slags Hjælme. Sand-Hjælme er den almindelige art. Østersø-Hjælme er, som navnet fortæller, særlig udbredt ved Østersøen. Østersø-Hjælme kendes på sin rødlige stængel og tykkere, brunlige dusk. Den er en krydsning mellem Sand-Hjælme og Bjerg-Rørhvæne - en beslægtet græsart, der kan træffes i klittens grønne bagland.

Graeshopper og sommerfugle

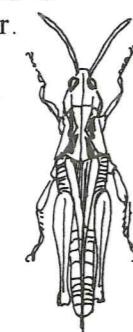
Går du, sidst på sommeren, gennem den grønne klit, vil der være masser af insekter, der springer til alle sider. Står du stille og lytter, lyder der høje snerrende lyde. Det er markgræshopperne, der holder bal. Bakbenene er instrumenter, der hurtigt stryges mod vingerne. De spiller helst og heftigst, når det er varmt og stille. Markgræshopper adskiller sig fra Løvgræshopper ved at have korte følehorn og store øjne. Desuden har Løvgræshoppernes hunner lang læggebrod.

Blomsterne på diget og klitten tiltrækker mange sommerfugle. På selve diget flyver flere arter af Ildfugl og Blåfugl rundt mellem blomsterne. Helt nede på forstranden kan du treffen Sandrandøje, som gerne sætter sig direkte på sandet eller på en lav plante med vingerne klappet op over ryggen. Hvis den bliver skræmt, skyder den det forreste vingepar ned under det bagerste, så de øjnerefaldende sorte øjepletter skjules.

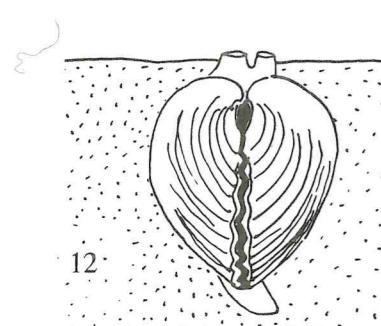
Stor Kålsommerfugl foretager vældige træk. Om foråret kommer den sydfra og får et talrigt afkom hos os. I august trækker Kålsommerfulene igen sydpå. Ligesom trækfuglene følger de gerne Falsters østkyst, og visse dage kan stranden være hvid af Kålsommerfugle. Udtrækket foregår ved Gedser.

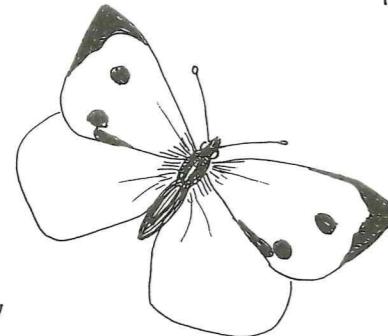
Lille Ildfugl

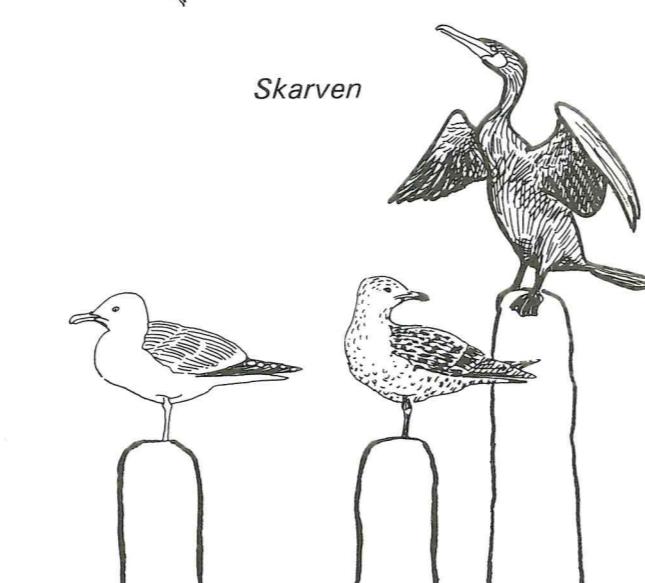
Markgræshopper

Stor Kålsommerfugl

Hjertemusling

Skarven

Skapte til fiskefangst

Fra diget vil du tit se, at der sidder store fugle på fiskernes bundgarnspæle. Oftest er det Skarv og Sølvmåge. Skarven er en langhalset, sort fugl, der sidder oprejst. Næbbets krog er velegnet til at fastholde de glatte fisk, som Skarven lever af, nemlig ålevabbe, ulk og sild. Efter dykning sætter den sig på pælene med udbredte vinger for at tørre fjær.

Sølvmågen sidder oftest længere inde mod land. Her på stranden finder den fisk, fiskerester og muslinger.

Muslingen lever sit liv mellem to beskyttende skaller, der kan klappes helt sammen. De fleste arter lever ubemerket nede i havbundens sand. De suger føde og frisk vand ind gennem et ånderør, der stikker op over bunden som en lille snabel. Når muslingen dør, skyller de tomme skaller på land. Her på stranden findes fire almindelige arter: Østersømusling, Hjertemusling, Sandmusling og Blåmusling.

Digekysten byder på utallige muligheder for naturoplevelser. Alle ved, at Østfalsters digekyste har de gode badestrande. Færre tænker på, at området uden for diget er Falsters største naturområde. Et af de sjeldne steder i Danmark, hvor det er naturen, der bestemmer.

Litteratur om kulturlandskap III

Under denna rubrik redovisas nordiska publikationer om kulturlandskap. Kan du på något sätt bidra med uppgifter, ta då kontakt med LOMMEN.

Schema, att använda då du lämnar information, finns efter litteraturlistan.

Ett väl fungerande rapportsystem behövs för att det hela ska fungera bra.

Europa - en chans för miljön: den nordiska arbetarrörelsens miljöprogram för Europa
Stockholm, Tiden 1994, 64 s. ISBN 91-550-4162-0

Faunavård i skogsbruket

Ahlén, I.; Ehnström, B; Pettersson, B
Värnamo, Skogsstyrelsen 1986, 66 s. ill. tab.
ISBN 91-85748-45-5

Faunavård i skogsbruket - Den lägre faunan
Ehnström, Bengt; Waldén, Henrik W
Värnamo, Skogsstyrelsen 1986, 354 s. ill. tab.
ISBN 91-85748-44-7

Floravård i skogsbruket

Ingelög, Torleif
Uddevalla, Skogsstyrelsen 1988, 163 s. ill. tab.
ISBN 91-85748-67-6

Floravård i skogsbruket - Artdel

Gustafsson, Lena; Ingelög, Torleif; Thor, Göran
Uddevalla, Skogsstyrelsen 1987, 460 s. ill. tab. kartor.
ISBN 91-85748-62-5

Folkkultur

Korn, Dan
Göteborg 1981, 228 s. ill. ISBN 91-970390-0-4

Forntida teknik

Johansson, Tomas
Västerås, ICA 1993, 176 s. ill.
ISBN 91-534-1494-2

Friluftsliv i den kommunala översiktsplaneringen

Goda exempel: 5
Karlskrona, Boverket 1994, 33 s. kartor.
ISBN 91-7147-105-7

Gamle veger og vegfar - Bruk, vern, vedlikehold
Møyner, Kari
Trondheim, DN-håndbok 5, 1994, 112 s. ill.
ISBN 82-7072-119-0

Godsen och den agrara revolutionen
Möller, Jens
Lund, LUP 1989, 158 s. ill. kart. diagr.
ISBN 91-7966-070-3

Grannskapsnatur
Jansson, Leif-Tage (red.)
Borås, Naturskyddsföreningen 1994, 160 s. ill.
ISBN 91-558-1994-X

Gröna skatter - nya jobb
Skatteväxling i ett europeiskt perspektiv
Lundberg, Fredrik
Stockholm, SNF 1994, 31 s. ill. ISBN 91-558-0191-9

Hedens natur
Olwig, Kenneth
København, Teknisk forlag 1986, 168 s. ill.
ISBN 87-571-0951-6

Hem till jorden
Nilson, Peter
Stockholm, Norstedts 1994, 240 s.
ISBN 91-1-941572-9

I Sørlandshuset
Hamran, Ulf
Kragerø, Huitfeldt 1985, 80 s. ill.
ISBN 82-7003-055-4

Introduksjoner av fremmede organismer til Norge
Tømmerås, Bjørn Åge
Trondheim, NINA:62 1994, 141 s. tab.
ISBN 82-426-0501-7

Kanaler
Johansson, Ulf (red.)
Uppsala, STF 1994, 218 sid. ill
ISSN 0283-2676

Kontinuitetens dynamik
- Agrarekonomi i 1500-talets Sverige
Myrdal, Janken; Söderberg, Johan
Stockholm, AW International 1991.
ISBN 91-22-01448-9

Kulturhistorisk inventering av byggnader och landskap i Västra Nyland
Härö, Mikko
Karls, Västra Nylands regionsplanförbund 1993,
464 s, ill. kartor. ISBN 951-9207-53-8

Kulturlandskapet och bebyggelsen
Helmfrid, Staffan
Stockholm, Sveriges nationalatlas 1994,
160 s, ill. kartor. ISBN 91-7024-897-4

Landskapsekologiska studier av struktur, dynamik och funktion med hjälp av flygbildstolkning och bildbehandling: Lägesrapport
Ihse, Margareta
Stockholm, SU Naturgeogr. inst. 1993, 19 bl.

Landskapsvård
Betänkande I av arbetsgruppen för landskapsområden
Heikkilä, Tapio (red.)
Helsingfors, Miljöministeriet 1993, 202 s. ill. kartor.
ISBN 951-47-5194-9

Linodlare, väverskor och köpmän
Jonsson, Inger
Uppsala, AUU 1994, 276 s. diagr.
ISBN 91-554-3385-5

Lustgården 1994
Lundquist, Kjell (red.)
Esbjerg, Föreningen för Dendrologi och Parkvård 1994.
126 s. ill.

Lägesrapport för projekt: Växters populationsdynamik i kantzoner mellan hygge och barrskog
Esseen, Per-Anders
Umeå, Umeå Univ. Ekol. bot. 1994, 10 s. diagr. tab.

Lövskog - björk, asp och al
Almgren, Gunnar; Brusewitz, Gunnar
Solna, Skogsstyrelsen 1990, 264 s. ill. tab. diagr.
ISBN 91-85748-84-6

Maridalen - vakker og verneverdig
Reinholdt, Sheldon m fl
Oslo 1989, 248 s. ill. ISBN 82-504-1724-0

Maridalen - Synpunkter på åtgärder
Ekeland, Kelvin
Oslo kommune, Miljøetaten 1992, 119 s. ill. kart.
ISBN 82-992564-5-3

Med K-märkt genom Sverige
Bengtsson, Staffan; Juvander, Katarina; Willis, Göran
Stockholm, Byggförlaget 1994, 161 s. ill. kart.
ISBN 91-7988-09-6

Miljörisker - på spaning efter en helhetsbild
Wahlström, Erik
Helsingfors, Schildt 1994, 237 s. diagr. tab.
ISBN 951-50-0666-X

Mols Bjerge
Worsøe, Eiler
Randers, Skipershoved 1990, 82 s. ill. kartor.
ISBN 87-89224-20-5

Nationallandskap
Putkonen, Lauri (red.)
Vanda, Miljöministeriet 1993, 64 s. ill.
ISBN 951-682-299-1

Naturen og menneskeverket
- Vår gamle trearkitektur i nytt lys
Ljøsne, Anne Grete
Larvik, Solum 1993, 152 s. ill.
ISBN 82-560-0873-3

Naturen året runt - en inspirationsbok
Hallbert, Britt-Marie; Holmberg, Pelle
Rabén Prisma 1994, 157 s. ill.
ISBN 91-518-2620-8

Nordens däggdjur
Jensen, Birger
Stockholm, Norstedts 1993, 324 s. ill.
ISBN 91-1-933262-9

Rallarvegen - Kulturhistorisk vegvisar for høgfjellsvegen langs Bergensbanen
Bach, Tron; Gjerdåker, Johannes
Gjøvik, Cappelen 1992, 128 s. ill. kartor.
ISBN 82-02-12839-0

Rekommendationer för kulturlandskap
Nordiska ministerrådet, Miljörappart 1989:5
Emanuelsson, Urban; Johansson, Carl Erik
NORD 1989:40, 113 s. ill. ISBN:87-7303-313-8

Rekonstruktion av inlandsbiotop för vadare
Persson, Olof; Thorsell, Stefan
Fauna och flora 85 (1990) p 225-233

Rikare skog
Persson, Jerker (red.)
Solna, Skogsstyrelsen 1991, 133 s. ill.
ISBN 91-85748-87-0

Sambandet mellan väginvesteringar och samhällsutveckling - en kunskapsöversikt
Dreborg, Karl-Henrik; Jungmar, Marie
Stockholm, Miljödepartementet 1994, 92 s. ill.

Samlad miljösyn och grönstruktur i den kommunala översiktsplaneringen
Karlskrona, Boverket 1994, 44 s. kartor.
ISBN 91-7147-108-1

Skogen i våra hjärtan
Ersson, Boris
Malung 1985, 266 s. ill. ISBN 91-7538-067-6

Skogens användning och roll under det svenska stormaktsväldet: perspektiv på energi och makt
Sundberg, U; Lindegren, J; Odum, HT; Doherty, S
Stockholm, Skogs- och lantbruksakademien 1994,
63 s. ill. diagr. kart. tab. ISBN 91-87562-55-3

Stadens lungor:
om luftkvaliteten och växtligheten i våra tätorter
Bramryd, Torleif; Fransman, Bo
Alnarp:SLU, MOVIA 1993, 48 s. ill. kartor. tab.
ISBN 91-576-4783-6

Svensk flora - fanerogamer och ormbunksväxter
Krok, Thorgny OBN; Almqvist, S
Stockholm, Liber 1994, 574 s. ill.
ISBN 91-634-0606-3

Svågadalen
Lundell, Jan; Norberg, Åke
Bjästa, Hälsinglands museum 1990, 210 s. ill.
ISBN 91-85866-20-3

Ta' med på stranden - Falsters digekyst
Thorsen, Sven
Nykøbing F, Storstrøms Amtskommune 1987, 24 s. ill.
ISBN 87-89095-00-6

Illustration av Eric Palmquist i Maridalen - Synpunkter på åtgärder

Tåkern - fåglarnas sjö
Linköping, Länsstyrelsen u å, 32 s. ill.

Upptäck förskolans uterum! En inspirationsbok
Åkerblom, Karin; Åkerblom, Petter
Alnarp SLU, MOVIUM 1993, 48 s. ill.
ISBN 91-576-4744-5

Våra äpplesorter
Nilsson, Anton
Stockholm, Nordiska museet/ALLF 1987, 495 s. ill.
ISBN 91-38-09727-3

Vårda, utnyttja, utveckla
- forskning om naturresurser och miljö
Kullinger, Benny; Svedin, Uno
Stockholm, Forskningsrådsnämnden 1990, 58 s. ill.

Vägar - dåtid, nutid, framtid
Heddelin, Bertil red.
Borlänge, Vägverket 1991, 288 s. ill.
ISBN 91-88250-00-8

Värdefulla landskapsområden
Betänkande II av arbetsgruppen för landskapsområden
Heikkilä, Tapio (red.)
Helsingfors, Miljöministeriet 1993, 208 s. ill. kartor.
ISBN 951-47-5194-9

Årspraktika
Hallbert, Britt-Marie
Arlöv, KF 1985, 147 s. ill.
ISBN 91-29-44575-2

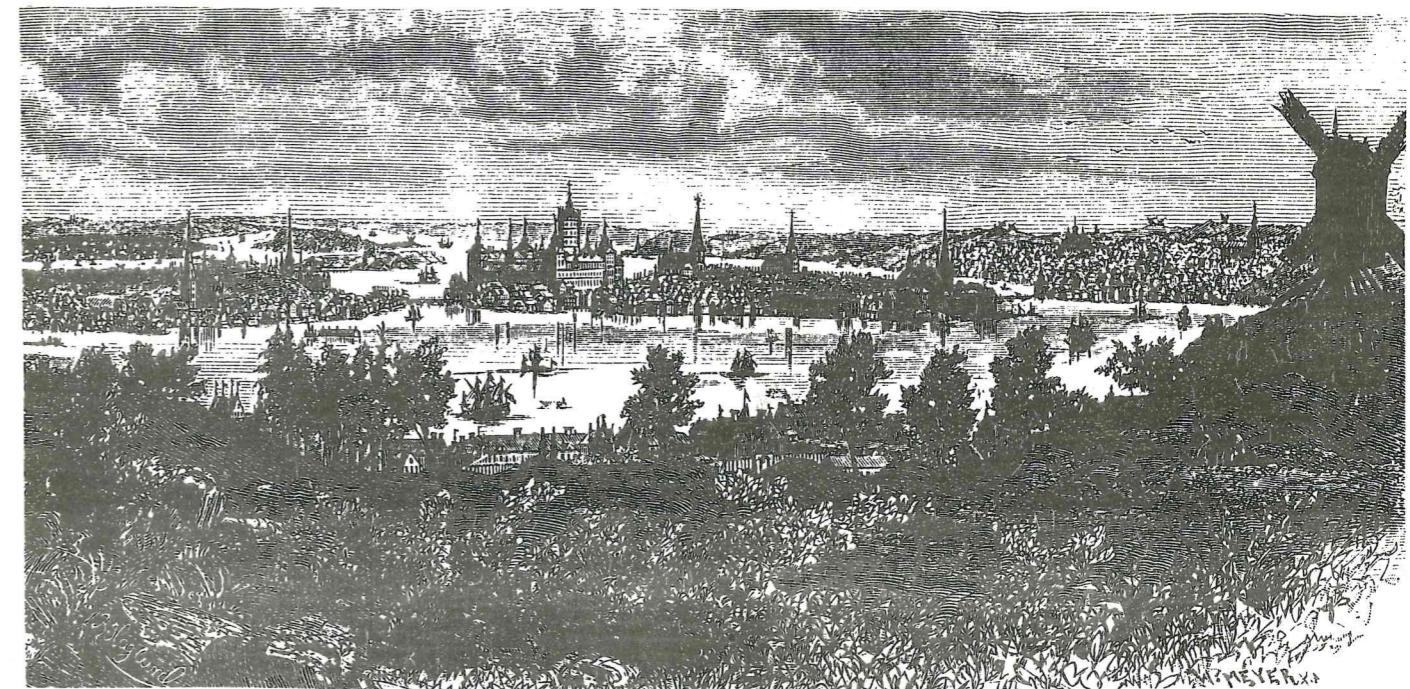
Ädellövskog - ekologi och skötsel
Ingelög, T; Ehnström, B; Mörtnäs, A
Uddevalla, Skogsstyrelsen 1986, 139 s. ill. tab.
ISBN 91-85748-58-7

Schema med uppgifter som bör redovisas då information om kulturlandskapslitteratur lämnas.

1. ***Titel:***
2. ***Författare:***
3. ***Utgivare/Förlag/Tryckort:***
4. ***Utgivningsår:***
5. ***Sidantal:***
6. ***Ill. kartor, tab. o dyl:***
7. ***ISBN nr:***
8. ***Övrigt (pris, format etc):***

Stolta land - stolta stad!

Stockholm vid 1700-talets början

Sverige var det unga 1700-talets fruktade världsmakt. Östersjön var en svensk insjö. Kungen var en gud. Landet var vansinnigt. Storhetsvansinne och stormaktsvansinne grässerade.

Enväldet, det eviga, det orubbla, kraften, styrkan - allt blev en rykande ruin efter den disiga novembernatt 1718 då en förtrollad kula släckte svenska kungens liv i en lopgrav utanför Fredrikstens fästning. Det mäktiga väldet blev en avkrok. Den politiska makten kom att pendla mellan två ytterlighetspartier, hattar och mössor.

Utväcklingsoptimism, förfuftstro, vetenskap, konst, lätsinne, häftiga inflationer, korruption, vinstbegär, inkompétens, katastrofala felspekulationer, våldsamma konkurser och misär präglade det som kom att kallas frihetstiden. Mest uttalat var detta i huvudstaden där det vanligaste försörjningssättet verkar ha varit att sälja öl, brännvin och kärlek. Det fanns 1 000 krogar på 70 000 invånare. Enbart i kvarteret Glasbruket på Söder fanns närmare 30 brännvinskrogar. I den kungliga Djurgården öster om staden fanns 32 kända krogar. Om Baggensgatan skriver juristen Johan Gabriel Carlén att den nästan uteslutande beboddes av Fröjas praktiserande prästinnor, vars lockande blickar, sminkade kinder, blottade bröst och talande tungor överallt i fönstren och portgångarna läto se och förnimma sig.

Nästan hela Stockholms befolkning bodde i den gamla trånga staden på ön mellan broarna. Skiten mellan husen stank och fruntimren fick hålla kjortlarna högt då de hoppade mellan gatans få torra ställen. Svinen var de enda renhållarna. De grymtade, höns kacklade, hästar gnäggade, kuskar svor och torgmadammar och roddarkärringar skrek åt varann. Kor råmade på väg mot kobåtarna till Stadshagen. Gödselhögarna var ofantliga. Tvättbryggorna låg vid latrinupplag. Brunnarna infekterades. Dödligheten var enorm.

JG Carlén har gett oss mycket värdefull kunskap om 1700-talets kultur- och personhistoria. Särskilt fängslades han av skalden Carl Michael Bellmans liv (1740-1795). Bellmans föräldrar hörde till dem som råkade illa ut. De förlorade allt vad de ägde i en konkurs 1763. Hur insyntad Carl Michael var i föräldrarnas affärer är okänt, men faktum är att han samma år rymde till Norge från den tjänst han hade vid Sveriges riksbank.

Trots allt skildrar Bellman sin barndom och uppväxt som trygg och harmonisk. Om skolgången skaldar han dock:

Hjernan ännu i mig vrider
när jag tänker på Euclides
ock på de Trianglarna a b c och c d a
Swetten ur min Panna gnides
Wärre än på Golgatha.

När Bellman efter flykten återvänt till Stockholm drar han sig fram på kredit och illa lönade arbeten. Han har inte råd att köpa någon välavlönad tjänst av mutkolvarna i den korrumperade statsförvaltningen. Han koncentrerar sig på umgänge och sällskapsliv. Detta leder så småningom till ett kungligt stipendium och en anställning i Nummerlotteriet. Han kunde äcta den rekorderliga Lovisa 1777 och blev sedan en öm och omtänsksam make och far till fyra barn.

Bellmans författarskap är rikt. Det kan avnjutas på många sätt. Många har fängslats av personskildringarna. Man möter många öden. I dikterna lever också staden med i ett intensivt liv. Men Bellman är reportern som ser och hör ALLT. Lyssna på några strofer där han från Mälarens vatten utanför Essingen skildrar en sommarmorgon 1769:

Solen glimmar blank och trind,
vattnet likt en spegel;
småningom uppblåser vind
i de fallna segel;
vimpeln sträcks, och med en år
Olle på en höbåt står;
Kerstin ur kajutan går,
skjuter läs och regel.

Kon i vassen skytt sin kropp,
snärjd i våta tägen,
bruna oxen kastar upp
himmelsblåa vägen.
Ängen står i härlighet,
kalven dansar yr och fet,
hästen tumlar stolt och het,
svinet går i rågen.

Med sitt klappträ ner vid strand
pigan står så kåter,
knyter till sitt förklädsband
och sin barm upplåter;
barbent hon på bryggan står,
räknar slagen klockan slår,
flitigt sig på benet klår,
svettig , sur och våter.

I Aftonkväde till fru assessorskan Weltzin kan vi höra om 1700-talets trädgårdsskötsel:

På trädgårdssängens brant, som nedåt viken drager,
den trevne åbon syns, vid månens halva dager,
med vattenkannan fylld.
Hans täppa syns så grön, var planta frisk och fager,
försilvrad och förgyllad.

Vinrankans duvna prål åt muren vill sig luta,
tulpanens skrumpna blad sig mer och mer tillsluta,
vid regnets glesa skur.
Längst ut åt ängens rymd hörs sista gången tutat
vallhjonet i sin lur.

Teckning: Gunnar Brusewitz

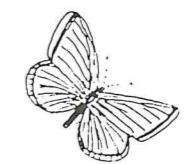

Carl Michael Bellman
1740 - 1795

Landskapet skildras med livslust och melankoli. Biskop Tegnér kallade det "sorg i rösenrött". Hustrun Lovisa berättar: Han var inte så rolig hemma alltid, människan.

Vi slutar med dygdiga Susannas sång till Movitz valthornsstötar under en båtfärd från Roddartrappan till Djurgården:

Stolta stad!
Jag nu glad
förglömmer ditt prål,
ditt buller, larm och skrål,
dina slott och torn.
Movitz, blås ditt horn!
Böljan slår,
båten går,
bland jakter och skutor spanjenfararn står
segelstinn,
går snart in
i Cadix och Dublin.

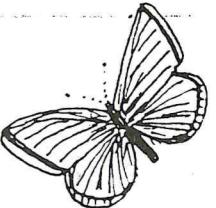

Klang och skott!
Kungens slott
mot skyarna höjs,
och ögat ömt förnöjs.
I åldriger dal
syns en arsenal.
På en mur
syns en kur
med gluggar och flaggor, mordgevär och lur;
från dess vall
dån och knall;
från borgen återskall.

Vad jag ser!
Ulla ler.
Solhatten i hand
med rosenröda band,
bröstbukett, gröna blan,
nopkinskjol, falbolan.
Skön och känd,
snörd och spänd
hon hoppar ur båten med kullrig länd.
Kära du
jag rev nu
mitt förklä mitt itu.

Raljer!
Lät nu bli;
jag skulle bara gå
till slaktarhuset. -Nå!
men nu sitter jag här;
det mig i hjärtat skär.
Innan kort
vår transport
är framme. Sitt stilla, tag min ros ej bort!
Förr, mosjö,
skall jag, mö,
i dessa böljar dö

Nopkinskjol, falbolan = bomullskjol, volanger

Kirsti Krekling

Nordiske planter arvegods og kulturhistorie

Gamle driftsformer og bevaring av kulturplanter og kulturbetingede planter som f eks utsydningstruet ugress, var tema for et nordiske seminar på Julita i Sverige 9-11 november 1994. Seminardeltakerne representerte et stort spekter av familjöer innen museer, forskning og forvaltning fra hele Norden.

Mange har etterlyst utveksling av kunnskap mellom de ulike familjöene som engesjerer seg i dette bevaringsarbeidet og større samordning av tiltak. Målet for seminaret var derfor å skaffe fram en oversikt over bredden i arbeidet når det gjelder bevaring av og kunnskapsinsamling og kunnskapsformidling om eldre kulturtekster og driftsformer som skapte det kulturlandskapet som disse vekstene er en del av.

Rapport fra seminaret

Arrangörerna - Nordiska förbundet för kulturlandskap och Julita gård och museer - nådde sitt mål, både faglig og sosialt. Stabburshanan har fått mange begeistrade rapporter, og her slipper vi Kirsti Krekling, museumspedagog ved Maihaugen til:

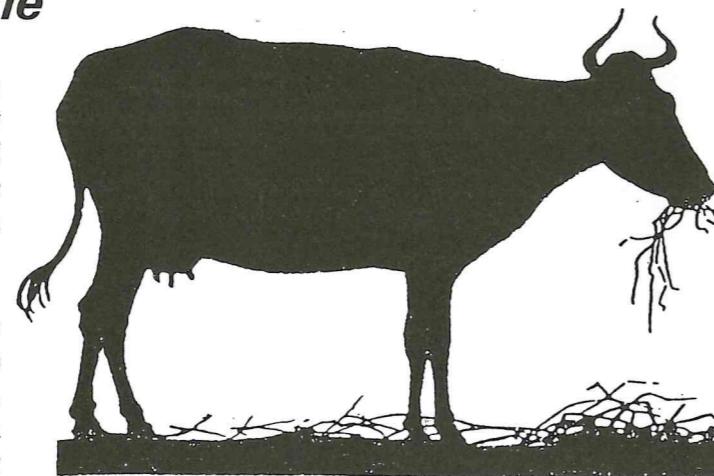
Det var som ho stemte eit heilt orkester, den svenska jordbruksministeren Margareta Winberg, i innleatingsforedraget sitt: Kulturhistorisk og biologisk mångfald. Inlegget var svært godt og tankevekkande med historiske perspektiv og velfunderte problemstilligar om situasjonen i Sverige i dag. Bodskapen verka på forsamlinga - fire daga før EU-avröstinga i Sverige.

Etter kvart kom spørsmålstillingane i hoptal: Kva skal og kan bevarast? Kven skal og kan utföra bevaringsarbeidet? Kjenner vi konsekvensane av innplanting? Kven har ansvaret for kontrollen av innfört vekstmateriale? Korleis kjempa mot delvis ukjente sjukdomar i samband med nye vekster utan risiko for pollinerande insekt?

Seminaret ga delvis svar på desse og flere hovudspørsmål i samband med bevaring. Difor er det naudsynt å ha eit nordisk forum for drøftingar som kan løysa fellesproblem.

Ein stor takk til arrangörane for god tilrettelegging og gjennomföring. Alle som hadde innlegg hadde 20 minuttar til disposition - möteleiarene tillet ikkje særleg mange setninga etter at tida var ute. Noko å tenkje på for seminararrangörar!

Seminaret var til stor glede og presentasjonen av ny kunnskap gav inspirasjon.

Enda mer liv på Maihaugen

De Sandvigske Samlinger, Maihaugen, på Lillehammer har nå fått helårs dyrehold.

Kyrne er av dölafe, stedstypisk for Oppland og er en av de gamle husdyrrasene våre som er mest truet. De er en bevaringsbesetning som inngår i Norsk Landbruksmuseums bevaringsarbeide for gamle husdyrraser. Sauene er farga spelsau av gammel type som også er av interesse.

NNFK ønsker lykke til med dyreholdet!

STABBURSHANAN, som vi citerar, är meldingsblad för Stiftelsen Norsk Landbruksmuseum. Den som vill veta mer om meldingsbladet eller Norsk Landbruksmuseum kan vända sig till Aud Åse Reidan och Elisabeth Koren. Telefon: 64 94 99 97. Fax: 64 94 84 35. Adress: Sagabygget NLH, N-1432 ÅS.

Stabburshanan

Poteten naturligvis

Röd Kvæfjord, Svart Valdres og Gullauge er velklingende navn på en kjent ig kjer vekst - nemlig poteten. Den er selvsagt med i Nordisk genbanks program for bevaring av det genetiske materialet av jord- og hagebruksvekster.

Nordisk genbank er en institusjon underlagt Nordisk ministerråd med base i Sverige. Det er et forskningsenter som er opprettet for å dokumentere og bevare verdifullt genmateriale av jord- og hagebruksvekster i Norden. Fellesnordiske arbeidsgrupper samordner bevaringsarbeidet innenfor de ulike planteslagene.

Da P H Hertzberg ga ut *Underretning for bönder i Norge, om den meget nyttige Jord-Frukt Potatos* i 1774 nevnte han i alt 9 potetslag, samvittighetsfullt vurdert i forhold til avkastning, smak og modning. I den norske landbrukstellingen i 1968 var antallet potetsorter økt til ca 80, mange av de var landsorter som har overlevd og er blitt drevet fram under lang tids tilpasning. I dag er sortutvalget igjen begrenset i tråd med den offisielle politikken om en oversiktlig og effektiv planteutvalg i landbruksproduksjonen.

- Det er de gamle nordiske landsortene som blir prioritert i genbevaringsarbeidet, sier professor Lars Roer på Norges landbrukshögskole. Disse er ofte av ukjent opphav og har eksistert som lokalsort i et par hundre år. At gamle landsorter er utkonkurrert av moderne potetslag er ikke til hinder for at de

FÖRENINGEN Sesam

Föreningen Sesam är en ideell förening som vill verka för att bevara den genetiska mångfalden som finns hos trädgårdens och åkers växter. Genom att odla och bevara äldre sorter och införa värdefulla nya, vill föreningen stimulera intresset för egen odling. De som sätts i första rummet är grönsaker, rotfrukter, potatis och andra nyttoväxter. Föreningen har en bok om fröodling. Den lär ut konsten att odla eget frö av ett- och tvååriga växter.

Sesam söker på olika sätt få tillgång till fröer genom olika fröfirmor. Föreningen söker också få kontakt med personer som bevarar gamla sorter genom odling. Lokala sorter som kan finnas kvar i Norden är främst: Ärtväxter, trädgårds- och åkerbönor, kål, rotfrukter, potatis och sädesslagen. Dessa är av stort intresse att bevara. Genom föreningens organisation har den goda möjligheter att upprätthålla odling av gamla sorter. Där det är praktiskt möjligt är Sesam öppet för samarbete med olika intressen för bevarande.

Traditionsförmedlare

Den som vill föra traditionen vidare, att själv odla olika nyttoväxter och spara utsäde, är välkommen som medlem i Sesam. Av praktiska skäl tas nya medlemmar emot enbart under perioden 1 januari - 15 maj, det vill säga inför en kommande odlingssäsong. Senare gjord anmälan gäller nästkommande år. Medlemmarna byter utsäde med varandra. Många ovanliga grönsaksfrön och knölar, gamla potatissorter, olika lantbruksväxter, frön av krydd-, färg- och läkeväxter, blomfröer, ogräsfröer liksom ympris och bärsticklingar brukar medlemmarna ha att välja på. Föreningen driver också ett program för virusrensning av gamla potatissorter.

Nya medlemmar får en medlemslista med frölistor och information. Dessutom boken om fröodling och två fröpåsar av olika sorter samt medlemsblad. Medlemsskapet kostar 140 svenska kronor. Summan sätts in på postgirokonto 17 89 98-1, Föreningen SESAM, c/o Claes Göransson, Tullen, S-610 60 TYSTBERGA.

gamle sortene har verdifulle egenskaper vi vil bevare for ettertida. Allerede det faktum at de har vært brukt som matpotet i svært lang tid er et kriterium for at de har en god og stabil matkvalitet. Faktisk er flere av de ansett som kvalitetssorter i ulike nordiske land og betales med overpris.

- Bevaringsarbeidet har også en verdi for framtidig foredling, forteller Lars Roer. Genetiske egenskaper fra det gamle materialet kan overføres til nye sorter og kan komme på fremtidas matbord.

Ved siden av landsortene vurderes også nyere foredlete sorter som er tatt ut av den organiserte settepottetavlen. "Åspoteten" er et eksempel, den var den første foredlete potet på Norges landbrukshögskole og kom på markedet i 1932.

De som vil dyrke gamle potetsorter må være bevisst på hva en holder på med, det lønner seg bl a å bytte ut settematerialet med jevne mellomrom. Mange friluftsmuseer er bygd opp omkring 1800-talls gårder, miljøer der potetåkre var viktige innovasjoner. For de som ønsker å komplettere museumsåren til et vekselbruk skulle landsorter være et aktuelt alternativ.

Nordisk genbank gir årlig ut en liste over hvilke sorter som er tilgjengelig for salg. Av hensyn til karantenebestemmelser må noen potetslag bestilles året i forvegen. Interesserte kan henvende seg direkte til Nordisk Genbank, Boks 41, S-230 53 ALNARP.

UTSÄDE AV VIRUSRENSADE GAMLA POTATISSORTER

Föreningen SESAM erbjuder generöst medlemmar i Nordiska förbundet för kulturlandskap virusfria potatissorter. Nordiska Genbanken har ställt sitt material till SESAMs förfogande, därfor kan 20 sorter förmedlas. Under överinseende av Statens Jordbruksverk har växtmaterialet förökats av Åke Paulsson. Han har adress Kompostringen AB, Östanbäck 378, S-934 91 KÅGE. Telefon 0910-109 19. De som är intresserade kan beställa följande sorters direkt av Åke Paulsson.

- Birgitta.** En gammal Svalövsort, rund med ljust skal.
- Blå Mandel** Mandelformade, vanligaste större än vanlig mandelpotatis. Ljust blårött skal, vitt kött. God, utomordentliga lagringsegenskaper.
- Blå Dalsland** Blåskalig plattrund.
- Carna (Karna, Tysk mandel)** Väldigt lik mandelpotatis men mera rikgivande. Sen och vitskalig.
- Catriona** Medeltidig. Vitt skal med klara lila ögonbryn. Ljusgult kött. En sommarpotatis.
- Congo** Medeltidig, blåsvart skal med blåviolett kött som ändrar färg till ljusblått vid kokning.
- Elsa** Av Potatisakademien utsedd till den godaste potatisen. Sen. Vitt skal med violett anstrykning vid kronändan. Gult kött och rikavkastande. Kräftimmun och ganska motståndskraftig mot brunröta och resistent mot virus Y.
- Eva** Kom i handeln 1950. Det är en tidig sort men senare än Early Puritan. Blasten är låg och ganska tät, blommorna är blåvioletter. Knölarna är medelstora, runda och buckliga med djupt liggande ögon. De har vitt skal och kött. Såväl kräftimmun och immun mot virus A.
- Gammal Svensk Röd (Nolor, Västerbottens röd m fl)** Medelsen. Ljusrött skal, gult kött med röda fält. Rund och bucklig. Små knölar. Alströmers potatis från 1724.
- Harbinger** En engelsk kvalitetspotatis. Medeltidig. Vitt skal, vitt kött. Goda lagringsegenskaper. Låg skörd.
- Jämtlands vit** Vitskalig.
- Kasjurer** Vitskalig.
- Leksands Vit** Potatis från Dalarna. Vitskalig.
- Rättviks Röd** Röda runda potatisar. Vitt kött.
- Röda krokar** Långoval krokgig potatis med rött skal.
- Rödbrokig Svensk** Medelsen, vitt skal med klara röda fält och vitt kött. Rund och bucklig.
- Svartpotatis** Medeltidig. Mycket mörkt blåviolett skal. Vitt kött. Ger många, runda men olikstora knölar.
- Sparris** Medeltidig med vitt skal och vitt kött. Den är lågväxande, kottlik med utväxter. Beträffades som en delikatess på smörgåsbordet förr. Har hög halt av solanin.
- Trindröda** En medelsen, mörkt blåviolett med flammigt skal. Den har gult kött och är rund och bucklig.
- Valti** Finsk kvalitetspotatis, ljusskalig.

Välkomna till

Västra Nyland och Egentliga Finland

Aura ådal och mynningen mot Östersjön har alltid varit attraktiv för bosättning. En del byar har haft fast bosättning sedan stenåldern. Talrika gravplatser och den storlagna fornborgen Vanhalinna i Lundo hör till vad som vittnar om

denna. I Lundo uppkom också en betydelsefull handelsplats redan under slutet av järnåldern. Härifrån sökte sig en oxväg in i Tavastland. Kristendomen nådde Finland via denna väg. Här inrättades ett biskopssäte ca 1230, innan staden Åbo grundlags.

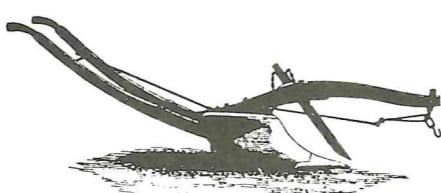
Åbo slott började byggas redan på 1280-talet, då ett kastell uppfördes. Sitt nuvarande omfang fick anläggningen under 1500-talet.

Auras ådal har nordost om staden i huvudsak bibehållit sina särdrag. Hävdvunna odlingslandskap med harmoniska byggnadsgrupper, ansade gårdstun och gamla vägsträckningar ramar in stränderna. Ett intressant exempel är museibyn Kurala bybacke. Å andra sidan avviker den nya bosättningen med affärscentra och riksvägar avsevärt från skalan i den traditionella bebyggelsen och vittnar om att den gamla vanan att bygga på miljöns villkor har brutits.

Västra Nylands gamla bruksmiljöer erbjuder ett unikt tillfälle att färdas till det industriella Finlands urkällor. I en förhållandevis begränsad helhet ingår mer än tio bruk. Med hjälp av kronans stöd grundades på 1600-talet 20 järnbruk i västra Nyland och östra delen av Egentliga Finland. Trakten erbjöd såväl vattenkraft som skogsresurser, något som det började bli brist på i Sverige.

Med bruken kom herrgårdsseder som kom att återspeglas i den lokala boende- och matkulturen. I våra dagar uppfattas bruken allmänt som idyller - herrgårdsmiljöer prydda av ekmarker och blomsterplanteringar och omgivna av prydliga rödmålade arbetarbostäder.

Besökaren upplever dock inte den vardagens karga verklighet som döljer sig bakom dessa vyer: strängt patriarchaliska, hierarkiska samhällen, där arbetet varit oerhört tungt.

En plog från Fiskars, 1860.

Fiskars bruk hör till de mer kända. Brukspatronen John Julin grundade här landets första maskinverkstad. I Fiskars göts gjutjärnspelarna till Finlaysons sexväningsfabrik, "Kuusvooninkinen" i Tammerfors, och 1838 byggdes den första finländska ångmaskinen.

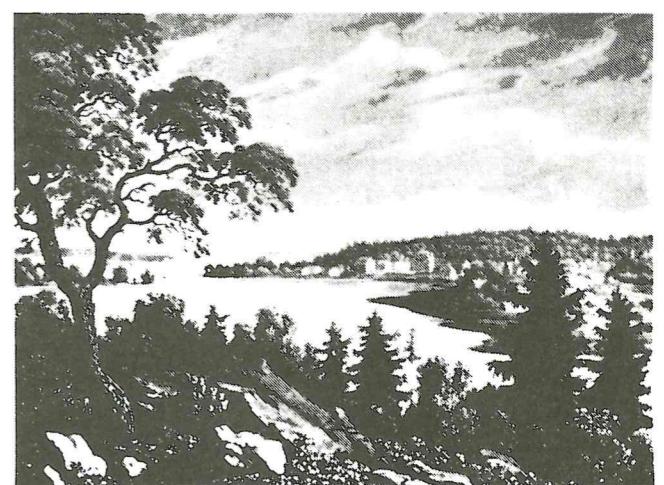
Bruksområdets byggnadsbestånd härlammar till största delen från början av 1800-talet. Särskilt ståtlig är bebyggelsen i områdets mitt, där skolhuset, stallet med sitt klocktorn samt arbetarkasernen i två våningar bildar en enhetlig gatuvy i empirestil.

Rilax var ursprungligen ett s k allodialärt med tre anslutna hemman. Åren 1804 - 1806 lät gustavianen JF Aminoff uppföra huvudbyggnaden och utföra de första arbetena på gården park. De ligger skilda från ekonomi- och arbetarbyggnader. Från norr leder ekalléer och stigar längs rader av ekar till herrgården. Karakteristiska stengårdsgårdar delar in åkermarken.

Lindö är ett frälsesäteri. En känd ägare var Axel Oxenstierna. Exteriört är herrgården från ca 1830. Sidobyggnaden härlammar möjligen redan från 1700-talet. Runt herrgården finns en trädgård med ädla träd, dammar och simhus.

När man talar om Ekenäs är det ofta Gamla stan som man tänker på. I staden finns emellertid många enhetliga trähus- och småhusområden av olika ålder. Den stilrena stadsmiljön från slutet av 1800-talet finns söder om Skepparrädgården.

Skepparrädgården i Ekenäs är sannolikt det tidigaste exemplet på en allmän park i västra Nyland. Den ansluter sig till Hagen och Ramsholmen, ett naturligt grönområde, som bl a var festplats på 1800-talet.

Fagervik. Carl von Kügelgen, 1820.

Fagervik. 1700-tals plan.

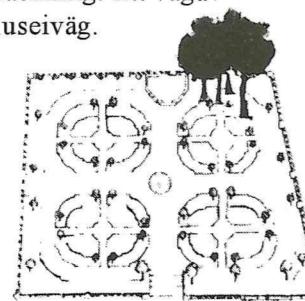
Landskapet kring Snappertunaån och Fagervik bildar en för Finska vikens kusttrakter karakteristisk mosaik av odlade dalgångar och skogklädda bergsmarker. Glittrande sjöar nedanför de berliga kullarnas branta sluttningar gör landskapet storslaget. Läppträsket ingår i det riksomfattande skyddsprogrammet för fågelvatten.

En av bygdens få forser finns vid Fagerviks bruk. Järnbruket hör till landets bäst bevarade och mest representativa bruksmiljöer. Bruket var verksamt 1646 - 1902 och blomstrade under senare delen av 1700-talet, då Johan Hisinger lät uppföra den ståtliga gustavianska huvudbyggnaden jämte sidobyggnader. Ivid bruksgatan ligger en liten brukskyrka samt låga arbetarbostäder i trä.

Herrgården omges av vidsträckta parker, vilkas äldsta delar härstammar från 1700-talet. Intill herrgårdens gårdsplan ligger en barockpark med växthus och på norra sidan breder en stor naturpark av engelsk typ ut sig.

Vägarna i området följer på många ställen urgammala sträckningar. Landsvägen följer till stora delar den medeltida Stora Strandvägens sträckning. Ett vägavsnitt vid bruket är bevarat som museiväg.

Fagervik. Detalj av parken.

De medeltida befästningarna Raseborg och Grabbacka ligger nära varandra. Bo Jonsson Grips Raseborg reser sig fortfarande ståtligt på sin höga klippa, medan Grabbacka befästa herrgård är delvis raserad.

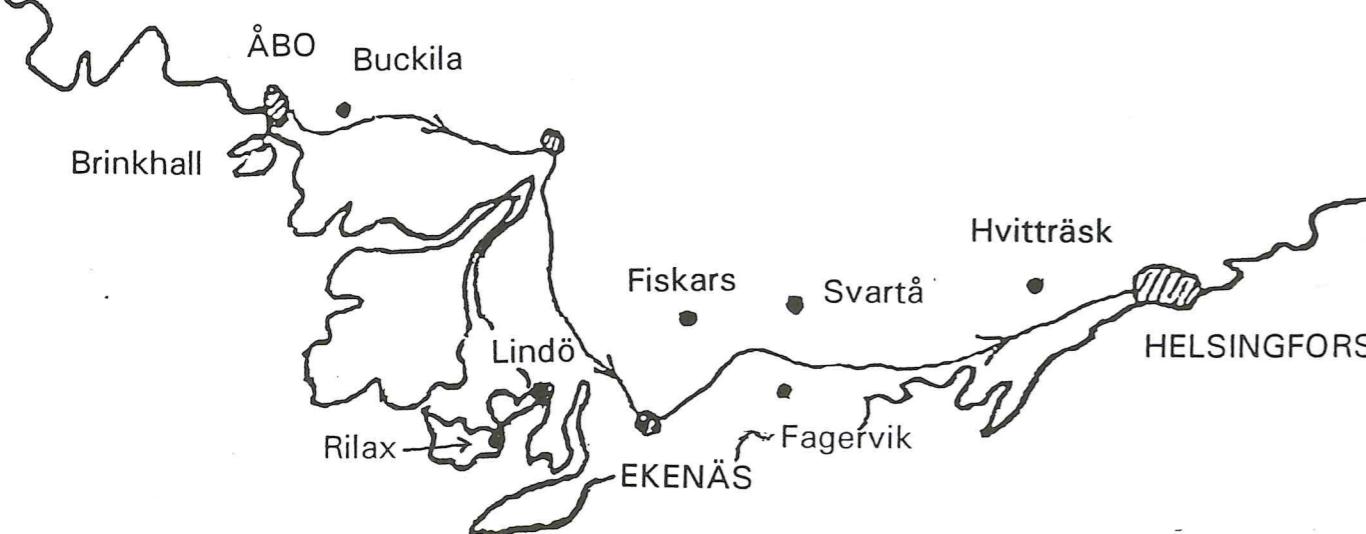
Svartå bruksherrgård, ett av de ståtligaste "träslott" som byggs i Finland, ligger vid en krök av Svartån, på en liten backe omgiven av en park. Till bruksherrgården och den engelska parken kommer man genom en nygotisk port av tegel.

Anläggningen har med Museiverkets ledning restaurerats under 1980-talet. Den används nu som restaurang, hotell och kursgård.

Hvitträsk är en av nationalromantikens pärlor. Det är arkitekterna Gesellius-Lindgren-Saarinen monument. Huset ligger vid en liten centralgård. Terrasser och trappor omger huset. Största delen är museum.

Helsingfors proklamerades som huvudstad 1812. Gamla centrum är resultatet av en målmedveten stadsplanering. Helsingfors är den enda av Europas huvudstäder som är belägen aldeles invid öppna havet. Sveaborg är anlagd som skydd för staden men uppfyllde aldrig de förväntningar man ställt på den. Trots det har den haft en central betydelse för stadens identitet.

Öarnas arkitektoniskt värdefulla bebyggelse och befästningsverk bildar tillsammans med naturen en helhet som är unik också i internationellt perspektiv. Ett bevis på det är att Sveaborg har upptagits i Unescos Världsarvsförteckning.

Program kring årsmötet 1994 Trädgårdar i Norden

Tema för föreläsningar och exkursioner kring NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAPS årsmöte 1995 är *Trädgårdar i Norden*. Tiden är Kristihimmelfärdshelgen, 25-27 maj 1995. Sammankomsten inleds i Åbo med fortsättning i Ekenäs och avslutning i Helsingfors.

Torsdagen 25 maj

- 10.00-11.00 Samling i Åbo slott
- 11.00-11.30 Årsmötet öppnas, allmän information om mötet
- 11.30-12.30 Lunch i slottet
- 12.30-13.00 Trädgårdar i Åbo *Annmaj Rönning*
- 13.00-13.30 Pehr Kalms trädgårdar *Eeva Ruoff*
- 13.30-15.30 Rundtur i Åbo, besök på Brinkhall
- 15.30-17.00 Kaffe och visning av Klosterbacken *Solveig Sjöberg-Pietarinen*
- 17.30-1800 Buckila trädgård
- 19.30 Ankomst Ekenäs. Inkvartering.
- 20.00 Middag
- 21.00 Kvällsvandring i Ekenäs

Fredag 26 maj

- 08.00 Morgonmål
- 09.00-09.45 Trädgårdar i Finland *Camilla Rosengren*
- 09.45-10.30 Kälforskning inför trädgårdsrestaurering *Maria Flink*
- 10.30-10.45 Kaffe

ANMÄLAN: Trädgårdar i Norden

Hotell 1600 Fmk	Egen bil (X)
Dubbelrum (X)	
Vandrarhem	Plats för antal samåkande:
1300 Fmk	
Dubbelrum (X)	
Vill dela rum med	Vegetarisk kost (X)
Bekräftelse och faktura till	
Adress och telefon	

- 10.45-11.15 Diskussion om restaureringsprinciper *Lena Bergils*, ordförande
- 11.30-14.00 Resa. Rilax, med trädgårdlunch.
- 14.15-15.00 Lindö
- 15.30-16.30 Fiskars bruk, med kaffe.
- 17.15 Årsmöte, Svartå bruk.**
- 19.00 Årsmötesmiddag i Svartå
- 21.00-22.00 Återfärd till Ekenäs (via Billnäs bruk)

Lördag 27 maj

- 08.00 Morgonmål.
- Lämna bagaget till bussen!**
- 09.00-09.30 Folkliga trädgårdar i Nordnorge *Mette Eggen*
- 09.30-10.00 Bondehave i Danmark *Mette Skovgaard*
- 10.00-11.00 Sammanfattande diskussion *Carl-Adam Häggström*, ordförande
- 11.30-12.30 Lunch i Ekenäs
- 12.30 Avfärd mot Helsingfors
- 13.15-14.45 Fagervik *Pentti Alanko*
- 15.15-16.30 Hvitträsk *Gretel Hemgård*. Kaffe
- 17.30 Ankomst till hamnen i Helsingfors, där mötet avslutas.

NORDISKA FÖRBUNDET
FÖR KULTURLANDSKAP

ÅRSMÖTE 1995

Svartå bruk,
fredagen den 26 maj, klockan 17.15.

Dagordning

1. Årsmötet öppnas.
2. Val av mötesfunktionärer.
 - a Ordförande.
 - b Sekreterare.
 - c Två protokollsjusterare.
3. Godkännande av dagordning.
4. Mötets behörighet.
5. Information och meddelanden.
6. Styrelsens årsberättelse.
7. Bokslut och revisionsberättelse.
8. Fråga om styrelsens ansvarsfrihet.
9. Nästa års medlemsavgift.
10. Behandling av inkomna förslag/skrivelser.
11. Val av ordförande.
12. Val av styrelsemellemmar (på två år).
Avgående: Per Grau Møller, Karl-Adam Hæggström, Geir Sør-Reime, Kelvin Ekeland.
13. Val av revisorer och revisorssuppleanter.
14. Val av ledamöter i valberedningen.
15. Nästa årsmötesarrangemang.
16. Övriga ärenden.

Årsmötesmiddagen vidtar klockan 19.00.

Ärenden som medlem önskar få behandlade av årsmötet och som kräver styrelsens beredning skall senast en månad före årsmötet sändas skriftligt till styrelsen.

Praktisk information

ANMÄLNINGAR

Anmälan sker skriftligt på den blankett som finns på nästa sida och till där angiven adress. Anmälan skall ha kommit in **senast den 7 april**. Bekräftelelse, faktura och ytterligare information skickas påföljande vecka till de anmälda.

FÖRFRÅGNINGAR

Frågor riktas till Carl-Adam Hæggström:
+358-0-1912016 (arbete); +358-0-597939 (bostad)

AVGIFTER

Enligt valutakurser 20.2 1995 motsvarar avgifterna cirka:

1600 / 1300 Fmk 2300 / 1900 Skr och Nkr
 2100 / 1700 Dkr

Avgifterna inkluderar förtäring enligt programmet (exklusive drycker), övernattning i dubbelrum på hotell (1600 Fmk) eller vandrarhem (1300 Fmk) i Ekenäs, samt föreläsningar och exkursioner.

Anmäl nya medlemmar

NAMN:

ADRESS:

POSTADRESS:

TELEFON:

VERKSAMHET:

L.14.

POHJOISMAINEN KULTTUURIMAISEMALIITTO

Nordiska Förbundet för Kulturlandskap
c/o Carl-Adam Hæggström
Tornihaukantie 2/26
02620 ESPOO
PST 800054-1099421
Puh. 90-191 2016 (työ), 90-597 939 (koti)

Kopioi tämä teksti ja levitä
tietoa Kulttuurimaismaliitosta!

Pohjoismainen Kulttuurimaismaliitto - Sinua varten !

Pohjoismainen Kulttuurimaismaliitto perustettiin v. 1985 kaikkien Pohjolan kulttuurimaismien - varsinkin perinnemaismien - vaalimiseksi. Liiton kenttään kuuluu siis koko ihmisen muovaama maisema.

Pohjoismainen Kulttuurimaismaliitto osallistuu eri tavoin yhteiskuntakeskusteluun. Liitto antaa lasuntoja mietinnöistä ja vastaa ajankohtaisiin kysymyksiin. Liitto järjestää opintoretkiä, seminaareja, kursseja ja näyttelyjä. Vuosikokous pidetään vuoron perään eri Pohjoismaissa. Vuosikokouksen yhteydessä järjestetään seminaareja ja retkiä. Jäsenistön kontakteina toimivat Lommen-lehti ja vuosittain yhtenä numerona ilmestyvä Nordisk Bygd.

Pohjoismaisen Kulttuurimaismaliiton seuraava vuosikokous järjestetään Suomessa.

Vuosikokous pidetään Mustiossa ja sen yhteyteen kuuluu esitelmää ja retkeilyjä Turunmaalla ja Uudellamaalla 25.-27.5.1995. Tämän vuoden teemana on "Puutarhat Pohjolassa". Löydät tästä Lommen-lehdestä lisää informaatiota vuosikokuksesta.

Pohjoismaisen Kulttuurimaismaliiton johtokuntaan kuuluvat mm.:

puheenjohtaja Lena Bergils
Hälsinglands Museum
Storgatan 31
S-824 32 HUDIKSVALL, Sverige

varapuheenjohtaja Carl-Adam Hæggström
osoite yllä

sihteeri Kelvin Ekeland
Storgatan 14
S-824 31 HUDIKSVALL, Sverige

Jäsenmaksu v. 1995 on 85 mk. Perhejäseneltä peritään 20 mk.

Liity jäseneksi maksamalla vuosimaksu postisiirtotilille 800054-1099421. Muista kirjoittaa nimesi ja osoitteesi maksukuittiin!